

Salvador Espriu

SOBRE XAVIER NOGUÉS
I LA SEVA CIRCUMSTÀNCIA

Amb quaranta-sis litografies de Xavier Nogués

Edicions 62

EX-LIBRIS BIBLIOTECA DE CATALUNYA

Salvador Espriu

SOBRE XAVIER NOGUÉS
I LA SEVA CIRCUMSTÀNCIA

Amb un "Petit tractat de litografia"
i trenta litografies i setze variants
de Xavier Nogués

Barcelona. Edicions 62

Edicions 62 fa constar el seu agraïment a la Fundació Xavier Nogués per les facilitats rebudes per a l'edició d'aquesta obra, que ha estat escollida com el llibre commemoratiu del vintè aniversari de l'Editorial, al qual acte s'adhereix Salvador Espriu, amb la renúncia expressa dels seus drets d'autor corresponents a la primera edició, i tan sols a ella. Així mateix, cal assenyalar que les cobres i els documents reproduïts a les pàgines 4, 7, 8, 10, 11, 13, 14, 15, 16, 19, 22, 26, 30, 31, 32, 44 i 112 pertanyen al Museu d'Art Modern de Barcelona. I el «Petit tractat de litografia», les cartes de Xavier Nogués, les fotografies reproduïdes a les pàgines 98, 101, 102, 104, 106 i 108 (dalt) i tots els fotolits de les litografies, a la senyoreta Cecília Vidal i Maynou, a qui donem, també, les gràcies.

D'aquesta edició se n'han fet 2.500 exemplars, 1050 dels quals han estat enquadernats en rústica, i 1450 en tela i numerats.

Exemplar nüm. 0242

Disseny de Jordi Fornas.

Primera edició: maig de 1982.

© Salvador Espriu, 1982.

© Per les il·lustracions:

Fundació Xavier Nogués, 1982.

Drets exclusius de la present edició:

Edicions 62, s.a., Provença 278, Barcelona.

Impress a Gràfiques Instar, s.a.,

Comitació 19, Barcelona, 14.

Dipòsit legal: R. 13.957-1982.

I.S.B.N.: 84-297-1873-7

Els industrials, col·laboradors

habituals d'Edicions 62,

que han participat en

la realització d'aquest llibre són:

Cixàs Roldán,

Enquadernacions Gregorio,

Gràfiques Instar,

Interpapel,

Papeleria de Arzabalzu, i

Tecfa, fotocompositió.

Gerra decorada per Nogués cap a 1923.

*En homenatge a la memòria d'Isabel Escalada Sarria,
segona muller —ens plauria d'escriure el nobilitssim nom de «dona»:
no ens agraden les paraules «muller» i «esposa»— de Xavier Nogués.*

122443

Retrat d'Isabel Escalada. Oli de J. Sunyer, 1942.

Auto-retrat. Dibuix fet cap a 1933.

Dibuix preparatori per a la decoració d'un piano, entorn de 1940.

NOTES SOBRE XAVIER NOGUÉS

Sardanes a Banyoles. Oli sobre cartó, 1907.

Ventall decorat cap a 1938.

I

Ens apressem a dir que no intentarem judicar, ni de lluny, la monumental obra de Francesc Xavier Nogués i Casas, que ningú no discuteix ni pot discutir que és un dels principals i més complets artistes de la primera meitat del segle vint a Catalunya i un barceloní de cap a peus. Ni repetir anècdotes, ja conegudes i magníficament explicades pels senyors Joan Sucs (Feliu Elies, «Apa») i Rafael Benet, en els esplèndids llibres que respectivament li dediquen. Ens en declarem del tot incompetents. El nostre modest propòsit és un altre, com es veurà. Però potser algú apreciarà l'exactitud i el detall de la nostra complementària informació.

II

Joan Nogués i Cerdà, nascut a Barcelona (n'ignorem la data) i mort el 1853, sastre, amb botiga al carrer de les Panses, es casa amb Bonaventura Reig i Rivas o Ribes, nada a Ripoll en data imprecisa i morta el 1854. Tenen cinc fills: Bonaventura (1836-1877), casada el 1859 amb Domènec Busquets, del remot Sant Andreu de Palomar. Segueix una altra nena, «Conxita», de la qual desconeixem la data de naixença, morta el 1856. Després la important Matilde (1838-1896), padrina de Francesc Xavier, casada el 1855 amb Magí Planas, semoler, amb establiment al carrer d'Escudellers. Més tard, Joan (1839-1911), comerciant, pare de l'artista. El més petit, Josep (1841-1896), que es mor solter.

III

Joan Nogués i Reig es casa (1860) amb Francesca Cases (o Casas) i Grau (1840-1914), filla de cistellers, amb botiga al carrer de Sombrerers. Tenen una pila de fills: Joan (1864-1935), padri de Francesc Xavier, Bonaventura, que neix el 1865 i es mor en una data que no sabem. Joaquim (1867-1870), que es nega a l'estany de Banyoles. «Conxita» (1869-1925), lletja però un paradigma de bondat, el clàssic (i veritable) «àngel de la família». Francesc Xavier (1873-1941), precedit per Joaquim Josep (1870. Mort amb «discreció», fins al punt que en resta enlaire la data). Potser una nena, que desapareix de seguida. I Ramon (1833-1945).

IV

Xavier Nogués va néixer a Barcelona el dia divuit de febrer de 1873, segons sembla al quart pis de la casa número setanta-set del carrer d'Escudellers (avui el número vint-i-nou del carrer d'Avinyó), per les raons que dona Rafael Benet. En el llibre de Joan Sacs, s'indica, amb una certa imprecisió de redacció, el pis principal de la mateixa casa i l'any 1874. És batejat el dia vint-i-tres d'abril de 1873 a l'església o basílica de la Mercè.

Del 1877 al 1878 viu en una finca de Can Gomis, assenyalada amb el número cent catorze al camí de Sant Genís d'Agudells o dels Agudells. Aquest primer contacte amb la naturalesa deixa a Xavier un record inesborrable.

Cap a l'any 1880, la família es trasllada al número set del carrer que duu el preciós nom de Pom d'Or. La casa avui no existeix, sacrificada a la Via Laietana. La importància d'aquest immoble i l'intim coneixement dels carrerons que l'envolten són essencials per a la sensibilitat, l'esperit i l'obra de Xavier Nogués, com ho subratllen Joan Sacs i Rafael Benet.

Passen molts anys i molts esdeveniments, que aquí no hem de reproduir. El lector els trobarà explanats per menut a la darrera part d'aquesta publicació, a la «Síntesi biogràfica». Ara només afegirem que Xavier Nogués viu, l'any 1931, amb la seva segona esposa, Isabel Marina Escalada Sarria, al tercer pis del número divuit del carrer Més Alt de Sant Pere. Al cap de poc, passen a viure al pis quart del número cent quinze del passeig de Gràcia, on Xavier Nogués es va morir, d'una grip que va degenerar en pulmonia o en broncopneumònia, el vint-i-vuit de gener de 1941. El va veure el gran doctor Lluís de Celis i Pujol i el va assistir el doctor Bartomeu Lostau i Espinet, el seu cunyat.

A Barcelona, a més dels vint-i-vuit anys, aproximadament, que viu al Pom d'Or, Xavier Nogués ocupa diversos tallers i pisos, precisats en una nota a la pàgina cinquanta-nou del llibre de Rafael Benet i a l'esmentada «Síntesi biogràfica».

Les seves restes reposen, amb les de les seves mullers Teresa Lostau i Espinet i Isabel Marina Escalada Sarria, a l'illa sisena, nínxol dos-cents vuit, del cementiri municipal de Sant Gervasi de Cassoles. Cap inscripció no hi al·ludeix, sembla, a Xavier Nogués. La família posseïa la fornícula des del nou de maig de 1885, quan va desaparèixer, per enderroc, l'assenyalada amb el número cent vint-i-vuit, a l'indret anomenat «Torreón», del mateix cementiri. Al nou nínxol es varen traslladar les despulles de Bonaventura Reig i Rivas o Ribes, l'àvia paterna de Xavier Nogués. El trasllat es va acomplir de seguida, aquell any 1885.

V

Isabel Escalada contava que Xavier Nogués havia estat un noi quiet, somniador i molt observador. Va conservar aquestes qualitats tota la vida. Va ser un home modest, en general més aviat no parlant, generós, liberal i bo. Sabia estimar molt la seva família i els seus amics, entre els quals Lluís Plandiura (1882-1956), barceloní, fabricant i comerciant molt ric de la indústria sucrera, entès en art, engrescat per

*Noi
amb bara blava.
Olí de 1940.*

l'art. Nogués guardava un inefable àlbum, típic del segle dinou, amb quaranta-vuit fotos totes de familiars, algunes d'elles potser remots antecedents de la seva genial activitat de caricaturista, un caricaturista vivacíssim, ple d'expressió, amb un genuí sentit de l'humor, tenaç fins a aconseguir la composició i l'execució perfectes, però sense una última acritud, a pesar d'arrossegar úlceres estomacals, amb un estoicisme exemplar, durant trenta anys o més, fins a la seva mort. I és que Nogués estimava els seus nínots, com estimava tothom i la vida. Un dels seus amics predilectes va ser Marià Pidelaserra. Entre molts d'altres, va conèixer i tractar Salvat-Papasseit, dues de les cartes del qual reproduïm en facsimil més avall, com també algunes de les cartes adreçades per Nogués a Isabel Escalada, molt reveladores del tarannà de l'artista.

VI

Joan Sacs ens conta que Xavier Nogués era un home més aviat alt. Rafael Benet afegeix que no caminava «erecte», sinó una mica inclinat endavant. Diu que tenia uns ulls blaus i petits. En algunes fotos de joventut i de la primera maduresa, ens semblen negres o almenys castanys foscos. Les faccions, fortes, potents, molt marcades. Els plans de les galtes, del nas i de la boca, grans. El front, petit. Així el veu Rafael Benet i també, en definitiva, el contempla Pablo Gargallo, que en el seu

Detall del Celler de les Galeries Laietanes.

meravellós retrat escultòric l'idealitza amb una discreció exemplar. Joan Saes ens parla del seu tipus d'apatxe. Nosaltres el trobem, de jove, agitanat. Els seus altres trets físics consten als llibres que continuament citem.

Ni gras ni magre, però vigorós. En moments de crisi, ple de dubtes sobre el seu camí, agafa un bot i rema fins a cansar-se, al port de Barcelona o en algun indret del Sena. El pas del temps afina la seva figura, els posats i la fisonomia. A la foto del vint de març de 1935, dedicada «A Lluís Plandiura, el meu millor amic», és un home prim, amb el civilitzat aspecte d'un distingit intel·lectual francès.

VII

Va ser moderat, equilibrat, equànim, reflexiu, voluntariós (encara que el mot no el llegim al Fabra). Les seves mans, en principi no molt àgils, són disciplinades amb esforç per l'artista fins a fer amb elles el que vol. Intel·ligentment, sap escoltar i, quan convé, conversar, en veu baixa. Renyit amb qualsevol escola, arriba a ser un autodidacte d'ampla lectura i d'una curiositat intel·lectual sense límits. D'esperit religiós, però no practicant, s'interessa per la teologia i no deixa mai de banda els estudis filosòfics. I, contra el que afirma una duradora i estúpida llegenda de mandrós, és un treballador extraordinari.

Un altre detall del manet *Coller*.

Figura femenina. Estudi per a la decoració de la casa Plandiura.

Figura femenina. Estudi destinat a la casa Plandiura.

VIII

La coherència d'aquest escrit ens porta a assenyalar aquí, tan resumides com podem, les fites cabdals de la seva obra i de la seva activitat portentoses.

Molt aviat, el seu bon pare, que potser comença a comprendre la irresistible vocació artística del noi, es fa acompanyar, l'any 1896, per Xavier, en un viatge de negocis, a Madrid. Xavier «descobreix» el museu del Prado i en queda meravellat, entusiasmada, atordit i tal vegada espantat i aclaparat. Sobretot l'enlluerna Goya. Aquest, l'obra del qual segueix qui sap si fins i tot fora del museu, li produeix un impacte que li durarà tota la vida. L'urpa de l'aragonès és, de lluny o de prop, en tota la «ninotada» que Nogués produirà —una «ninotada» tan copiosa i, al capdavant, malgrat Goya i fins «contra» Goya, personal, «defensant-se» del terrible Goya fins a la seva mort. Nogués, gran artista, no ateny mai els cims del geni, on arriben tan pocs. El 1901, és probable —algú discutiria la qüestió— que faci una escapada a París. Trencats tots els lligams amb qualsevol altres activitats, Nogués es passa tot un any, o gairebé (1903-1904), a la —aleshores— «capital del món». Assisteix a dues acadèmies, però es dedica, sobretot i per sort, a *flâner*, que és una expressió més complexa i d'una significança més activa que el nostre «badar».

Des de l'any 1906 al 1909, treballa d'una manera subalterna, quasi com un menestral o un obrer, sota les antipàtiques i despòtiques ordres d'Aleix Clapés o Clapers (al darrera hi ha, ens pensem, la vigilant ombra contradictòria, en clarobscur, d'Antoni Gaudí, «que deixa fer»), en la decoració dels interiors de la casa Milà, la Pedrera. Aquest és el període que es pot qualificar de penós de debò, però no pas de «tràgic» (mot que utilitza Joan Sacs a diversos indrets del seu llibre, encara que l'atenuei algun cop amb l'adverbi «relativament»), de Xavier Nogués, perquè en aquesta feina coneix Ja Pasqual i és ajudat per l'abnegada col·laboració de Teresa Lostau i Espinet. Aquesta es casa amb Nogués el vint de gener de 1921 i es mor, tuberculosa, el març de 1923. El matrimoni és molt feliç (vegeu la pàgina seixanta del llibre de Rafael Benet). No tenen fills.

El 1909 assenyala un tombant decisiu i afortunat en el treball de Xavier Nogués: comença a col·laborar, sota el pseudònim de Babel, amb dibuixos i caricatures, en el setmanari humorístic «Papitu» (primera època). Crida de seguida l'atenció, obté l'aplaudiment i es guanya una fama i un prestigi solidíssims, que conservarà i augmentarà al llarg de tota la seva vida, amb la seva col·laboració a diversos setmanaris i revistes, les seves il·lustracions en un bon nombre de llibres i l'acompliment de diferents encàrrecs. Potser un dels seus primers dibuixos és un retrat de la seva mare, al pis del Pom d'Or, un retrat que conservarà el seu germà Ramon. L'última obra de Xavier Nogués no és, però, un dibuix, sinó, sembla, una pintura, el «Berenar al camp», a la col·lecció barcelonina d'A. Teixidor, potser del 1940, any durant el qual l'artista no para tanmateix de pintar, dibuixar, gravar i il·lustrar.

El 1916, Lluís Plandiura li encarrega la reforma general de la seva casa número sis del carrer de Ribera. Nogués ja hi treballa l'any següent, i la feina dura deu anys. La casa conté el cèlebre «Saló», potser l'obra màxima de l'artista, que a totes passades s'ha de salvar de qualsevol atzagaiada, tan freqüent al país. Tot el que hi ha al Saló és pensat, dibuixat, dirigit, vigilat o executat per Xavier Nogués. Tot el Saló és

una pura meravella, però hi ressalten els grans i petits plafons pintats al tremp, que evocuen paisatges de Catalunya i cançons populars catalanes: «El bon caçador», «El bon mariner», «La dama d'Aragó», «Blancaflor» i «La filla del Carmesí». Rafael Benet hi rastreja l'eco de Puvis de Chavannes, de Benozzo Di Lese (el Gozzoli) i d'Antonio Benci, el Pollaiuolo. Nosaltres ens atrevim a endevinar més alguns moments del darrer. Que sapiguem, Nogués no viatjà per Itàlia i estimava idolàtricament Goya i Pieter Brueghel el Vell.

Entre 1924 i 1925, Nogués comença a preparar-se per a la magna creació del Poble Espanyol, a edificar dintre l'àmbit de la que serà l'Exposició Internacional de Barcelona, a inaugurar l'any 1929. Es prepara a consciència, a fons, amb els òptims resultats que tots tenim, per fortuna, a l'abast. Col·laboren íntimament i incondicionalment amb ell Miquel Utrillo, els arquitectes Francesc Folguera i Ramon Raventós i també Lluís Plandiura. Els anys 1925, 1927 i 1928, per inspeccionar, il·lustrar-se, documentar-se i estudiar, viatgen per tot el país (sobretot per la part meridional), i Nogués visita, el maig de 1928, amb Utrillo, el sud portuguès. Isabel Escalada guardava unes pintoresques fotos que tenim a la vista. Els intrèpids amics s'equipen com si haguessin d'anar «a la fi del món». Però no cal riure-se'n massa. Viatjar per Espanya era aleshores, en donem fe, si no perillós, d'una dificultat i d'una incomoditat extremes.

Anomenat alcalde del Poble Espanyol, Nogués encara hi treballa, i molt, dintre l'any 1929. En fa una vinyeta i realitza les il·lustracions de la *Guia*, publicada en castellà. En pinta el cartell anunciador, un esbós del qual, a l'aiguada, és o era a la col·lecció barcelonina de la senyoreta V. González. Isabel Escalada ho guardava tot, fins un àlbum força gran, molt mediocre, de l'Exposició del 1929, editat a Barcelona el «*julio de 1939. Año de la Victoria*».

Aquest «gandul» de Xavier Nogués no para mai. Dibuixos, projectes, decoracions del menjador de la casa Plandiura, a la Garriga, i del Cafè de la Rambla, estudis per a quadres, caricatures, pintures de cavallet a l'oli (en comptem vuitanta-una), el «Celler» al soterrani de les Galeries Laietanes (tal volta l'única pintura mural de Nogués, iniciada el 1915), cartells, gravats, les pintures a l'oli del despatx de l'alcalde de Barcelona (1929), la magna obra del Pinell de Brai (1920-1921), rajoles, porcellanes, ceràmiques, vidres (molts d'ells a Amèrica, i ens temem que, alguns, esmicolats), tot el que pinta (alguna peça, en col·laboració amb Manuel Humbert) per a l'Hotel Colón i és vandàlicament, estupidíssimament destruït durant els fets de juliol de 1936. Arriba a dibuixar coberts: en contemplem, en una excel·lent foto, cinc peces exquisides. Com a litògraf, en parlarem a part.

Del 1929 al 1936 realitza el que es detallarà a la «Síntesi biogràfica». Durant la guerra civil, resideix a Olot (amb alguna escapada a Barcelona), on s'encarrega de donar lliçons de gravat i litografia a l'Escola de Paisatge d'Olot. Aleshores suposem que redacta, en un planer català quasi del tot correcte, el molt breu però complet tractat que anomena simplement *Litografia*, que transcriurem sencer més endavant. El 1939 i el 1940, acabada l'espantosa i imbècil guerra entre germans, Xavier Nogués retorna, amb la seva segona muller, Isabel Escalada, al seu pis de Barcelona. Dibuixa i es dedica a estudis preparatoris per a pintures a l'oli. El 1940, exposa, des del primer de desembre, a les Galeries Syra, diversos gravats. Treballa en les

*Figura femenina.
Estudi per a la decoració
de Can Culleret.*

il·lustracions d'*El Patrañuelo*, del clàssic Juan Timoneda. Sembla que no va poder enllestir-les totes. El llibre s'edità després de la mort de Xavier Nogués, esdevingué, repetim-ho, el vint-i-vuit de gener de 1941.

Esplèndidament i abnegadament atès, però de segur (ens afigurem) sense el poderós ajut de les sulfamides ni dels més tardans —a les nostres latituds— antibiòtics, l'artista no va poder vèncer la crisi pulmonar. No sabem si va patir massa. Desitgem que no.

Sempre carregat de seny i de bon gust, no ens va llegar cap lapidària ni humorística «frase memorable».

IX

El 1937, la Generalitat de Catalunya, de segur que a través o amb la intervenció de la Conselleria de Cultura, encarrega a Nogués, per fer-ne obsequi, cinc únics àlbums, contenint cada un d'ells trenta litografies, totes iguals a cada exemplar, realitzades expressament, per al fi exposat, per l'artista, precedides per un pròleg modèlic de Carles Riba. L'obra es titula «Ninots de Xavier Nogués» i és luxosament editada a cura de l'Escola de Paisatge d'Olot. El gran Brugalla relliga els exemplars, que es troben ara als indrets i a les mans següents:

1. El que va pertànyer a Jaume o «Santiago» Espona, a la Biblioteca de Catalunya.
2. Al Museu d'Art Modern de Barcelona, que posseeix, a més, setze variants de les trenta litografies que consten als àlbums. No sabem si aquestes variants han estat mai publicades. Gairebé assegurariem, però, que no.
3. El regalat a un don José Carreño España, personatge en aquell moment, segueix molts «avatars». Va ser adquirit no fa pas gaire per un seriós marxant-col·leccionista, el nom del qual se'ns prega que no donem. Almenys en aquest exemplar, el pròleg català del doctor Riba apareix traduït, potser pel mateix Riba, al castellà.
4. El que va pertànyer al gran pintor Joaquim Mir és fidelment i pulcrament guardat pel fill adoptiu de l'extraordinari colorista.
5. El darrer va anar, d'una manera o d'una altra, a parar a Lluís Plandiura. Ara potser pertany, si de cas d'una manera controvertida, als seus hereus.

Nosaltres reproduïrem, sense el pròleg de Carles Riba i sense comentaris, però atenint-nos al format dels àlbums i seguint l'ordre que es va establir als mateixos, de primer les trenta litografies i després, a part, les setze variants. Aquesta és tota l'obra litogràfica de Xavier Nogués.

X

Joan Sacs publica a Barcelona, en català, potser el 1928, a «Quaderns blaus», col·lecció «La nostra gent», un curt però molt substanciós llibre que es diu, a seques, *Xavier Nogués*. A la darrera pàgina, número cinquanta-nou, destria la bibliografia, aleshores molt curta, de l'artista. Sacs havia ja publicat, el 1919, «El padri Nogués», pròleg a *La Catalunya pintoresca*.

A les edicions La Revista, col·lecció «Artistes Catalans Contemporanis», surt el *Xavier Nogués* de Francesc Pujols, amb trenta-tres reproduccions.

El 1949, a Ediciones Omega, S.A., Rafael Benet, ajudat pel seu fill Jordi, publica el seu important llibre *Xavier Nogués, caricaturista y pintor*, amb moltes il·lustracions i un molt valuós assaig de «catalogació» de l'obra noguesiana, molt ben fixada i ordenada per Joan Teixidor, el 1945, en *Notas para un inventario de la obra de Xavier Nogués*, a «Anuales y Boletín de los Museos de Arte de Barcelona-Arte Moderno», volum III, del primer de gener d'aquell any, en el transcurs del qual l'autor publica el seu opuscle o treball en tiratge a part.

Deixant de banda els molt nombrosos articles sobre Xavier Nogués i la seva obra, publicats quan vivia i després de la seva mort, cal esmentar *La bodega de las Layetanas y sus pinturas*, escrit amb il·lustracions, en una pàgina sencera del «Diario de Barcelona», l'onze d'octubre de 1947, per un home que sabia moltes i diverses coses, el doctor Alberto del Castillo Yurrita, molt estimat professor meu a la Universitat. L'intel·ligent entusiasme de Castillo Yurrita va mantenir l'ànim de Nogués, durant la fosca, desorientada, mesquina època que comença aquí el 1939.

La resta de la bibliografia de Xavier Nogués consta, fins a la publicació del llibre de Rafael Benet, a la pàgina setanta-set i a la següent del tan citat volum.

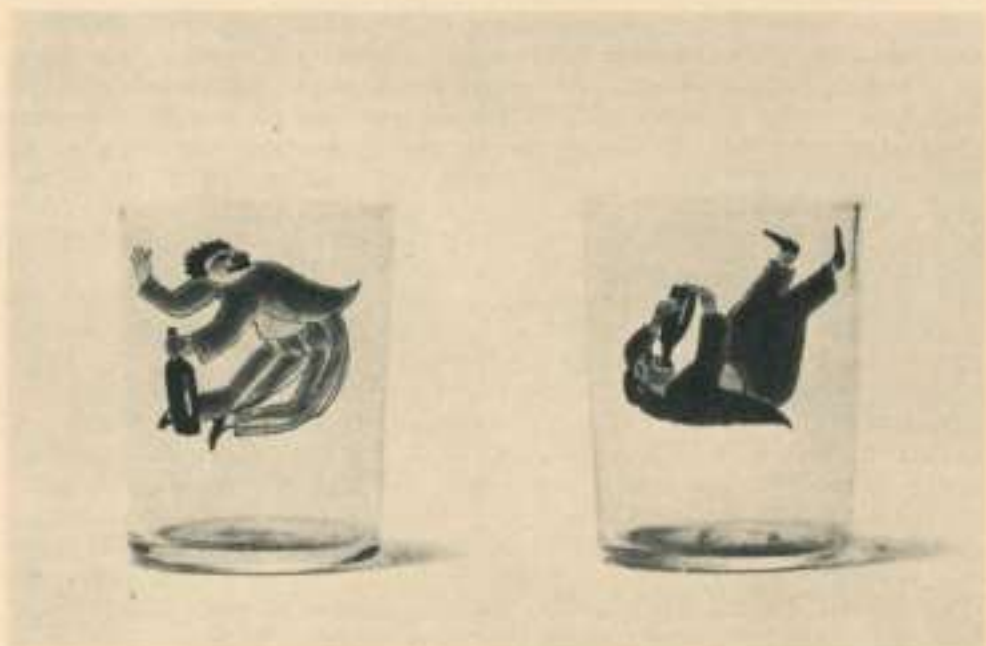
Més ençà, Josep Maria Garrut parla molt ponderadament de Nogués i el seu «expressionisme», a les pàgines 359-362 del seu llibre *Dos siglos de pintura catalana (XIX-XX)*, de la casa madrilenya Ibérico Europea de Ediciones, S.A., l'any 1974. Garrut al·ludeix, d'altra banda, Nogués, en diversos indrets de la seva obra.

Abans, el 1960, Jaume Pla i Pallejà, posat d'acord amb Isabel Escalada, edita d'una manera insuperable, a les seves publicacions de «La Rosa Vera», *Els gravats de Xavier Nogués*. Són cent, més quatre a part, estimats com a «menors». Després d'un pròleg, que anomena «Justificació», Pla resumeix la vida de Nogués i consagra a continuació sis densíssimes pàgines al Nogués gravador, als aiguafortis a la punta seca, al vernís tou i a les tècniques restants. Dedicava una pàgina de comentari-estudi de cada gravat, que duu al peu un rètol, inscripció, designació, nom o llegenda. A la fi del llibre, ja havent examinat els quatre gravats «menors», Pla apunta l'existència possible de tres linòleums, publicats el 1916 a «La Revista Nova». Pla no n'ha vist mai els originals.

Hem llegit tres (o quatre) estudis més sobre l'artista, inèdits, d'un to quasi idolàtric, que l'autor (el nom del qual callem) ens prohibeix de comentar. Indicarem també, *last but not least*, un «homenot» de Josep Pla, escrit amb l'amenitat i la traça del prosista empordanès.

XI

No vaig conèixer Xavier Nogués, i no m'hauria estat gens difícil d'aconseguir-ho, perquè era amic (de qui no n'era el gran home?) del virtuós del violí —i simpàtic contertulià del meu pare— Francesc Costa, per al concert del qual, del deu de febrer de 1935, va compondre un cartell. Sempre lamentaré no haver conegut i tractat Nogués.

Dos gots de vidre decorats. 1924.

Aquest, encara que va prendre part, sobretot de nen i adolescent, en gresques i taboles, no va esdevenir mai un barrilaire poca-solta.

Hi ha l'anècdota, bona per a un adolescent, del canvi de lloro. La de la quasi destrucció del taller de Pidelaserra, al contrari, no és gens agradable. Reveladora d'una època d'angoixes i rebel·lies de l'artista, sí. Els rampells no es repetiran. Per al seu anecdotari, ens remetem als llibres de Joan Sacs i Rafael Benet.

Nogués va ser, en general, un home de bon humor, a estones una mica infantil. Cap a l'any 1924, comença la seva col·laboració, en decorar vidres esmaltats al foc, amb el matrimoni Ricard Crespo i Concepció o «Conxa» Domènech. Es fan molt amics. Treballen tant com es diverteixen. Durant anys, Nogués visita amb assiduitat, sol, amb Isabel Escalada i amb altres, el taller i la molt hospitalitària llar dels Crespo, al peu de la muntanya de Montjuïc. Es distreuen, honestament, molt. Arriben a projectar o rodar una pel·lícula, força llarga, conservada íntegra i intacta. Nogués hi representa al paper d'Ambaixador.

Isabel Escalada guardava una pila de fotos, amb imatges plàcides o d'humor, i un àlbum sencer, molt divers, que enceten uns venerables estaferms. Hi ha el grup escolar de Nogués, quan era un noi. Es poden contemplar figures i escenes de familiars i de la seva circumstància, algunes semicòmiques, i es clou amb un impresionant retrat del Nogués dels últims temps.

L'artista viatjà relativament poc, fins comptant amb les limitacions de la seva època. Molt per Espanya, força per Portugal. Isabel Escalada guardava encara un parell de passaports, un d'ella, l'altre del seu marit, gairebé no utilitzats. Són del deu de desembre de 1929. Al d'ella consta només un viatge a París, amb data del divuit de desembre de 1929. Al d'ell, prorrogat per un any, una anada a Portugal i un visat a Portbou, del cinc de març de 1930.

Tanmateix, Nogués tenia la dèria de París, on anà, amb estades més o menys llargues, comptem que unes set o vuit vegades. L'any 1929 hi és, amb Isabel Escalada.

XII

Isabel Marina Escalada Sarria neix a Tauste, capital de la comarca Las Cinco Villas de la província de Saragossa, a les sis de la tarda del divuit de juny de 1904. Filla de Nicanor Escalada, guàrdia civil, i Eleuteria Sarria. Amb Isabel, el matrimoni va tenir sis fills, els noms dels quals sabem però perdonem als llegidors. Isabel va ser la cinquena dels sis germans.

Òrfena, viu a casa del germà gran. D'allí se'n va, als catorze anys, a Barcelona, on entra a servir en un asil de vells, a la plaça de Tetuan. És i serà sempre d'un tracte una mica aspre, però recta, generosa, summament abnegada i caritativa.

No és cap bellesa, però té una figura esplèndida. El 1923 és model de Ricard Canals, que la presenta a Nogués. No triga a passar a ser la model del darrer, i es casen el primer d'abril de 1931.

Poc instruïda, Isabel té un sòlid talent i un sentit comú introntollable i no subornable. El seu esperit és delicat. Adora Xavier Nogués. Quan s'hi casa, plora, «perquè la cerimònia sembla que, de moment i als seus ulls, el converteixi en un altre ho-

me». En absolut indiferent al diner, l'artista es deixa prendre fins de franc, sobretot per Lluís Plandiura, dibuixos i alguna pintura. Acostuma a regalar a Isabel, «perquè pugui anar tirant quan sigui viuda», d'una manera sistemàtica, dibuixos i totes les rèpliques de gravats que en treu, a més de diverses pintures. Isabel arriba a omplir moltes carteres i a esdevenir una col·leccionista, molt important i no gens especulativa, del marit. Entusiasmada, Lluís Plandiura li arrabassa de tant en tant una peça o una altra, contra la voluntat i la protesta més o menys violenta d'Isabel i sota el somriure indiferent i un punt burleta de Xavier Nogués. L'endemà, Plandiura, puntual, envia a l'espoliada, que ho detesta, un enorme ram de roses o, pitjor encara, algun horrible «moneder» d'aquells «dels granets brillants», aleshores de moda. Sense fills, Nogués i Isabel viuen feliços, del tot compenetrats i avinguts, fins a la mort del marit.

Isabel Escalada es queda, fins que també es va morir, al quart pis, primera porta, de la casa número cent quinze del passeig de Gràcia. L'atén Pilar Blanc i Bonet, nascuda el vuit d'octubre de 1907 a la Fresneda, poble de la comarca aragonesa, de parla catalana, del Matarranya, en el camí d'Alcanyís a Vall-de-roures, més pròxima a aquesta petita ciutat, preciosa capital de la comarca. Pilar, que encara viu amb bona salut, esdevé una fidelíssima amiga d'Isabel. Sempre ha afirmat que Xavier Nogués es va morir «al vespre», la qual cosa pot significar, contra la prova de la partida de defunció, que el traspàs va ocórrer dintre el dia vint-i-set.

Isabel viu d'una manera molt econòmica i solitària. No ven res del marit si no en té una necessitat absoluta. Projecta de llegar al Museu d'Art Modern de Barcelona (i així ho realitzarà) almenys tota l'obra de Nogués que la institució «encara i ja» no posseeixi. Comprèn la conveniència d'establir-ne un inventari i ho encarrega a Joan Ainaud de Lasarte, que tria per a la feina Cecília Vidal i Maynou. Isabel sap que pateix d'un càncer i no es deixa operar. Diu, sense cap to melodramàtic, que ella es va morir en desaparèixer el seu marit.

Cecília Vidal comença l'inventari per la tardor de 1967. Durant dos o tres mesos hi dedica dos matins a la setmana, o només un a partir del gener de 1968. Es passa totes les tardes, excepte la d'alguna festa, a casa de la viuda Nogués. Creu que és una dona extraordinària. Congenien molt. Cecília Vidal és la persona que arriba a saber més coses d'Isabel Escalada i, a través d'ella, de l'home Nogués i, en conjunt, de la seva obra. D'una memòria quasi fotogràfica, Cecília Vidal no oblida res.

Per l'agost, Isabel Escalada empitjora i ha de ser traslladada, en ambulància, a la Creu Roja, on passa quinze dies. En surt i se'n va, seguint un costum adquirit durant la viduitat, a la Garriga, on resta els finals d'agost i tot el setembre. Cecília Vidal li dedica els dissabtes i els diumenges. A tres o a quatre quilòmetres de la població, hi ha, amb un cementiri annex, la petita església romànica de la Doma. Cada any s'hi celebra una festa o aplec, amb cerimònia religiosa, en el transcurs de la qual es beneeix o es beneïa romani, venut després, en manolls, fora del recinte del temple. Isabel, que en comprava cada any, en vol, però és incapaç d'atènyer l'indret. Cecília Vidal hi va, en lloc de la malalta, però quan arriba a la Doma tot el romani ja és venut. Aleshores cull pels marges grosses margarides de cor negre i pètals o fulles florals gros i les lliura, en un gran ram, a Isabel, que es mostra contenta de la substitució.

De retorn al seu pis de Barcelona, d'on ja no es mourà, Isabel va empitjorant de dia en dia. Pateix enormement, però el seu tremp iguala el seu dolor. Pilar Blanc, Cecília Vidal i la senyora Dolors Permanyer de Testor, cosina llunyana de Xavier Nogués, estableixen torn per no deixar-la mai sola. La veu el gran doctor Agustí Pedro i Pons. La «porta» el doctor Antoni Bassa i Bray, l'experimentat i acreditat digestòleg.

El dia quatre de desembre, Isabel, inquieta, intranquil·la, rep la visita del pare Jordi Llimona, que coneix de nen. L'entrevista l'assossega. L'endemà, dia cinc de desembre de 1968, després de tres hores d'agonia, es mor Isabel Escalada, a les nou del matí, presents les tres vetlladores. El doctor Pedro i Pons n'és de seguida informat.

XIII

Tot escrivint aquestes notes, hem tingut sempre la plena consciència de l'escàs o nul interès de molts detalls per a molts llegidors. Hi ha res, però, d'insignificant, quan es tracta d'una gran home? O d'una simple vida humana, única, irrecobrabla, irreductible, no reproduïble i tot aquell munt d'agraïts llocs comuns, més o menys veritables o falsos? També ens hem adonat que, per a cert tipus de memòria, les dades i fins les dates són innumbrables. Planyem el discerniment i les plomes de biògrafs, historiadors, erudits i novel·listes.

XIV

Hem dit que Xavier Nogués no va ser un geni, en comparació amb Goya i altres noms per l'estil, relativament molt pocs. Aquí, a Catalunya, va ser un dels més grans i complets artistes de la seva època, potser el número u com a caricaturista, a la primeríssima fila dels dibuixants, gravadors, litògrafs, decoradors de porcellanes, ceràmica i vidres, un molt excel·lent pintor de quadres de cavallet (a l'oli), el principal realitzador del Poble Espanyol i un llarg extens etcètera. Però la seva «joia» és, per al nostre gust, el «Saló» de la casa Plandiura. Molt de compte amb incendis i altres catàstrofes naturals i, sobretot, amb les mans d'hominids i pitecoides.

XV

El llibre de Rafael Benet s'hauria de refer, en català, i de posar de debò al dia. El més indicat per fer-ho és, tal vegada, Jordi Benet. O algú altre, competent i feiner, controlat per Cecília Vidal, Joan Ainaud de Lasarte, Jaume Pla i Pallejà i Joan Teixidor. I esperonat pels diners. N'hi ha molts, i ho proven els milers i milers d'«aturats», amb altres detalls, desconcertants però significatius. I per què no imaginar una col·lecció de monografies, una per cada activitat de Xavier Nogués, a l'abast de les butxaques normals? És clar que espera amb raó, per entrar també en un projecte equivalent, l'allau, immensa i aclaparadora, dels artistes catalans del nostre segle, encara no clos.

La fira d'Olot. Oli sobre tela de 1936

DUES CARTES DE SALVAT-PAPASSEIT A XAVIER NOGUÉS

Les dues cartes, perfectament llegibles i ens pensem que inèdites, de Salvat-Papasseit a Xavier Nogués són, com es veurà, escrites a les Escaldes el quinze de març i el divuit d'abril de 1922, respectivament. La primera és amarada de l'exaltació religiosa que va produir a Salvat la visió de l'extraordinària bellesa de la natura contemplada durant el viatge d'anada al sanatori de les Escaldes, la impressió del pas dels Pirineus, la bellesa del gran parc del sanatori i les comoditats de la instal·lació. «Encara que un no vulgui ha de posar-s'hi bo, o hi ha de morir tranquil si es (sense accent) que s'hi vé (accentuat) a morir.» Enlloc del món no podria estar millor i promet al destinatari d'escriure-li «el demès en altra carta. I ja us enviaré postals...». — En la segona carta, força més breu, es preocupa per alguna indisposició de l'amic i li diu: «Apa, home, a fer ninots» i el que segueix. A totes dues cartes el poeta tracta Nogués de «vós» i firma «In Salvat-Papasseit». Uneix el traç de la lletra «ena» amb el de la lletra «essa» majúscula, i el punt de la lletra «i» és en realitat un accent circumflex.

NOTA: Reproduïm totes les cartes respectant l'escriptura dels seus autors, fins i tot les faltes d'ortografia. Només hi hem regularitzat l'accentuació —tant en les catalanes com en les castellanes—, per facilitar-ne la lectura.

Les Escaldes
Pyrénées-Orientales

15-1-1922

Amic Nogués:

—després d'un viatge extraordinàriament feliç, perquè ha estat com un viatge «camí de meravelles», aquí em teniu en aquest Sanatori, incomparablement situat, dins un gran parc on hi abunden les fonts, les cascades i un deliciós i sorollós torrent nomenat de la Coma Armada. — «La Fuenfria» al costat d'això no es pot ni nomenar.

No podria ni sabria explicar-vos com m'ha impressionat profundament el pas dels Pirineus. Us diré només que, en algun indret del viatge, afortunadament sol en el vagó, s'em nuava la gola i hauria plorat de tanta admiració com sentia. Tot sol, d'una finestra a l'altra —dreta, esquerra— pres dintre el clos gegant dels Pirineus, em deia mentalment: crec en Déu, crec en Déu! I reposava un xic, llassat pe l'entusiasme que em tenia tot pres, i acabava blasmant dels capellans i tots els qui de Déu i les coses de Déu fan escarni i comerç. Aquí, no a les ciutats entre els rics i en palaus, voldria veure als bons, als qui prediquen Déu. Però això és ben difícil: la vida sols en Déu no és condició dels homes. Jo mateix, amic, sabria agenollar-m'hi, en aquest Pirineu, mes no hi sabria viure: sóc un envenenat de la ciutat, l'home actiu contra Déu. Sort que em costa ben poc ressucitar la font dels meus anys religiosos: quan tenia dotze anys, catorze anys, divuit i tot, encara que no anava a dormir que no fes la senyal de la Creu i no digués allò que ja devia dir el primer Poeta nat

Pare Nostre, que esteu en el cel...

—No és contra Déu, amic. Contra els marxants de déus.

Aquesta exaltació ja em passarà. Però creieu que aquí a les Escaldes és tot també d'aquest to que ara us deia. Encara que un no vulgui ha de posar-s'hi bo, o hi ha de morir tranquil si és que s'hi ve a morir. Jo hi faré tal estada de bondat que acabaré per sempre les màrfugues.

Acabaré avui, dient-vos només això: enlloc del món podria estar millor i tant interiorment content, tant agraït, amb tanta possibilitat de curar-me.

El demés, ja us ho escriuré en altra carta.

I ja us enviaré postals, per les quals tingueu una lleugeríssima idea del que us dic.

Vostre, En
Jn. Salvat-Papasseit

Station Climatique des Escaldes
pour Angoustrine
Pyr. Os.

18-4-1922

Estimat bon amic:

—m'entera la meva muller que esteu al lit
malalt. Tantmateix no feu bé d'envejar en tal grau
a la vostra Teresa. Jo us sopeso millor, i que no
serà res. Altrament, amic meu, fóra desagradable,
car fóreu mal pagat pel que us pertoca.

Digueu-me que esteu bé, i que, oberts els
balcons de bat a bat, ja no us queden màrfagues ni
sota dels fogons. Això és el que us desitjo en una
carta feta a correccuïta, perquè no vui trigar en
saber com esteu. Apa, home, a fer ninots, que ja
sabeu que vós ara per ara no us podeu morir, car
teniu molta feina!

Ben vostre, En
Jn. Salvat Papasseit

Station Climatologique des Escaldes
par Augustin
Luz. Es.

18-4-1922

Estimat bon amic:

— me'enten la meua muller
je'enten al llet malalt. Fautment
no feu bé d'enviar en tal gran
la vostra feresa. Jo no sapo
millor, i jo no se'n va. Althament,
amic meu, l'ira temputable, car
l'heu mal pagat pel je'enten.

Digueu-me je'enten bé, i je',
oberts els balcones de bab a bab,
ja no us queda manfagues ni
sota dels fogons. Això es el je'
no desitjo en una carta petita
a començar, pero no vin'tigar

eu saber com estar. Aps, home,
a fer minots, que ja sabem per vs
ara per ara no us podem moris,
car temiu molta feina!

Ben vostre, E

Salvat-Papasseit

Retrat d'Isabel Escalada. Dibuix de J. Togores, cap a 1923.

DEU CARTES DE XAVIER NOGUÉS A ISABEL MARINA ESCALADA

Les deu cartes són molt simpàtiques i senzilles. Una, datada a Sahagún el disset de setembre de 1927, escrita aproximadament en castellà. Una, amb una pila de puerils recomanacions i instruccions «pràctiques», escrites en castellà al Palace Hotel de Madrid el dia vint-i-sis de setembre de 1927. Una altra, en castellà, complementària, no datada, escrita, sembla, a Madrid. Dues, que es complementen formant-ne una, escrites a Terol i a Saragossa, en català, el tretze de novembre de 1927. Tres, en català, del viatge del 1928, escrites a Madrid, Lisboa i Ecija (o Écija), el nou, onze i disset de maig, respectivament. Una altra, indatada però de la mateixa època, escrita a Càceres, al Nieto-Hotel (abans España), molt pintoresca, que comença en català i continua de seguida i acaba, amb postdata i sot, en castellà. Una altra, en català, escrita «avui divendres» a Terol, Aragón Hotel. De la mateixa època. A totes aquestes cartes l'anomena «Marina». Una carta, la del vint-i-sis de setembre de 1927, no n'és, ben examinades les fotocòpies, sinó una de sola, estesa damunt paper del Palace Hotel de Madrid, però escrita, segons una postdata, des de «Zigüenza». D'alguna d'aquestes cartes es dedueix que Isabel està aprenent a escriure i fins algun cop «ex llança» en català, amb gran alegria de Nogués, que no era tampoc, a pesar de les seves lectures, cap letraferit, gràcies a Déu i a no haver anat a escola, o a penes. L'última carta del recull, força més tardana, és escrita en català, a l'Hotel del Parc d'Olot, el tretze d'agost de 1933, i el remitent l'adreça a l'«estimada Isabel». És evident que Nogués s'esforçava a adaptar-se a la mentalitat, que judicava amb equivocació primària i poc desperta, d'Isabel. «Em tracta sempre com si fos una nena, una criatura», es queixava la muller. Però aquesta era tota una dona, una dona de debò. D'un origen molt humil però molt aragonesament honrat, Isabel Escalada va saber defugir els aspectes més sordids i corromputs de la vida. Després de l'asil de vells, va servir de model en una casa de modes. Com a model de pintors, potser el primer d'aquests va ser Canals. De seguida va passar a fer-ne de Nogués, amb el qual va viure íntimament durant uns vuit anys. Nogués li'n porta quasi trenta-dos, però venia de l'ambient honestíssim d'Escudellers i del Pom d'Or i va respectar sempre Isabel i la va tractar tothora generosament, bondadosament i humanament. Els germans de l'artista, dels quals aquest feia molt de cas, eren els primers que volien que es casessin. «Conxita», morta el 1925, no va veure la boda, però el padri Joan i l'altre germà més petit, Ramon, sí, amb gran satisfacció de tots dos. Des del 1931, el ja matrimoni Xavier i Isabel va (o varen) continuar vivint amb una entesa perfecta, durant nou anys llargs. La viduïtat d'Isabel va ser modèlica. En morir, com una gran dama, al Museu Municipal d'Art Modern de Barcelona, moltíssimes obres del marit i d'altres artistes. El Museu publicà en castellà, com una mena de catàleg, el «Legado de Isabel Escalada al Museo». Adverteix que «se excluyen las obras (de Nogués) existentes ya en el Museo», però afegeix que «hay obras de otros artistas».

Capçalera impresa: Sahagún
Entrada principal del convento
de San Benito

Estimada y buena Marina:

No creas que no me acuerde de tí y si vieras de la manera que hacemos el viage no te estrañarías porque no tenemos tiempo de nada y vamos siempre muy atareados.

Te escribo en el coche aprovechando un momento que mis compañeros hacen fotografías. Vamos cada día a la cama muy pronto y nos levantamos de mañana para emprender la ruta nuevamente y muchos días nos llevamos la comida para no perder tiempo.

Me alegra mucho que el médico te haya encontrado mejor y te recomiendo que no dejes de hacer nada de lo que te diga porque lo primero es la salud.

Por lo que me dices veo que vas a menudo en casa de los Crespo y ya veré si un domingo te telefono cuando estaremos más cerca, si puedo hacerlo ya te avisaré con un telegrama.

Pasado mañana iremos a Salamanca y recogeré tu carta.

Después puedes escribirme:

PALACE HOTEL
MADRID.

Yo estoy muy bien de salud y el viage me prueba mucho lo mismo que a mis compañeros de viage.

Procura distraerte y te aseguro que pienso mucho en tí, tanto por la buena compañía si te tuviese a mi lado como por lo que disfrutarías viendo poblaciones nuevas con costumbres diferentes y monumentos muy bonitos.

Adiós y te mando los recuerdos de Utrillo y Raventós.

Aprovecho un momento de paso en Peñafiel para acabar la carta con un abrazo cariñoso de tu Xavier que te besa y hasta otra.

Sábado 17 Septiembre 1927.

Capçalera impresa: Nicto-Hotel (antes España)
Cáceres

Estimada Marina:
Desitjo vivament que et trovis bé i
que estiguis ben contenta.
Saluda als Crespos i Humbert per lo
molt que fan per tu com també als Soto.
Ara bé, per si fos possible de fer
una combinació que poguessis venir al final del viatge
a passar un parell de dies junts, compra't un maletí (ja
t'ho diré en castellà —cómprate un maletín como el mío,
o si prefieres de aquellos de forma cuadrada si te gusta
más, y que tal vez sería mejor para llevar algo de ropa
interior nada más).

En este caso no lleves más que una
mudada interior y solamente un traje que podría ser el
encarnado para viaje y el azul dentro de la maletita y
de abrigos podrías llevar el de medio tiempo gris si lo
tienes arreglado.

Ya te avisaré.

El domingo puedes ir a casa de los Crespo
que si acaso te telefonaré de 12 del mediodía hasta las 6 o
6 1/2 de la tarde.

Todo esto si te encuentras bien. Si no
estás bien ya me lo dirías porque no hagamos tonterías.
Adiós y te besa tu

Xavier

Saluda afectuosamente a la simpática familia Crespo.
El maletín que no sea ordinario y lo mismo da que te
cueste 10 \$ que 15 o lo que sea.

Capçalera impresa: Palace Hotel
Madrid

Estimada Marina:

Como te decía en mi última carta puedes prepararte para reunirme conmigo el sábado o el domingo próximo que ya te lo diré escribiéndote o mandándote un telefonema.

El jueves tengo todo preparado a punto de marchar.

El maletín que sea de forma cuadrada de piel y que los encontrarás en la calle de la Canuda en una casa que hace esquina a la calle Duque de la Victoria. Ten en cuenta que no estaremos más que un par de días porque yo debo estar en Barcelona por todos mis trabajos.

De ropa interior lo más necesario — unos zapatos de repuesto y los que lleves puestos ya tienes bastante.

El traje de viaje que puede ser el encarnado o el marrón y el azul que abulta poco en la maletita.

Sombrero, el negro o el gris puesto solamente; y como abrigo me llevaría el gris si es que ya lo tienes arreglado y el de pieles al brazo que cuando se viaja la gente busca su comodidad. —O si te parece mejor el de pieles puesto y el negro plegado en el maletín.

Así que recibas el aviso tomas pasaje en casa Marsans de la Rambla esquina calle de Sta. Ana y al tomar el tren pide por el departamento de Señoras.

Toma billete de 1.ª clase.

Como que me parece que nos reuniremos en Zaragoza ya te indicaré si debes tomar el expreso que sale de Barcelona por la noche antes de las 8 (entérate bien) o si debes venir con el expés de la mañana que sale antes de las 9 (entérate bien en casa Marsans mismo al tomar el billete a la víspera).

Según como vayan mis asuntos, nos daremos una escapada a Madrid.

Procura estar buena y saluda de mi parte a los Lostau y a los de Casa Crespo.

Un abrazo y muchos besos de tu

Xavier

(No olvides de hacer que se ventile el abrigo de pieles afin de que no haga olor de naftalina)

Tengo deseos de verte.

Escribo desde Ziguñenza y mañana vamos a Teruel y hacia Valencia.

26 set. 1927

Capçalera impresa: Palace Hotel
Madrid

Estimada Marina:

Ayer te escribí dándote instrucciones y se me ocurre recordarte que si en el maletín también hay sitio podrías llevarte el jersey amarillo aunque con poca ropa tienes bastante porque haremos vida de turista y ahora la gente para viajar prefieren la comodidad.

Lo que me parece que si tienes el abrigo gris arreglado te lo lleves para el viaje y el de pieles al brazo.

Ya te telegrafiaré o te escribiré tal como dije.

Adiós

Xavier

Saluda a los Crespos.

Estimada Marina:

No estranyis que no escrigui més detalladament perquè ja saps que fem el viatge d'una manera tant desesperada que no ens queda temps ni per dormir.

Avui hem arribat a Zaragoza a les 6 1/2 de la tarda i he trobat la teva carta que també era molt curta. A les 7 he demanat conferència i he telefonat a can Crespo sense lograr resposta després de trucar per dos vegades. En vista de que no hi havia manera de conferenciar ho he deixat córrer.

El viatge va molt bé encara que tenim un fret que pela i a Andorra varem trepitjar neu. A Zaragoza fa molt fret també i ens hi estarem fins demà dilluns per a continuar la ruta dimarts al matí.

Si tornas a escriure dirigeix la carta a:

Hotel Aragón

Teruel

i si per cas la carta l'has de tirar al correu

el dimarts tot lo més tard.

Diga'm com t'he trobas de salut i no descuidis de fer lo que et digui el metje.

Espero que havent pogut dedicar tots aquestos dies als teus estudis, estaràs més avensada.

Encare que et deu haver costat una mica veig que ja t'has llençat a escriure el català.

A Déu maca, i reb un bes ben afectuós del teu

Xavier

Zaragoza diumenge 13 nov. 1927.

Expressions dels companys

Capçalera impresa: Palace Hotel
Madrid

Estimada Marina:

Hem recordo molt dels bons dies del ràpid viatge que varem fer junts a Madrid, especialment quant me trobo en els llocs que vàrem recorre — Museo del Prado, Palace Hotel i demés llocs de Madrid que vàrem passejar.

Probablement avui matex sortirem de Madrid si és que acabem la feina i jo penso fer la meua escapada a Lisboa el dijous, recomanante que no en diguis res a ningú perquè ja saps que la faig de incògnit.

L'Utrillo ja porta barret de palla i té molt èxit perquè no s'en veu cap més per Madrid i tothom s'el mira especialment les dones.

Espero que hauràs rebut les meves dues postals i desitjo que et trobis bé procurant passar aquests dies tant distrets com puguis.

Escriu-me a Sevilla que tinc ganes de rebre notícies teves.

Has de tirar la carta al correu avans de les 5 de la tarda del dissabte a l'adreça de

Hotel de Madrid
Sevilla

Saluda a D.ª Pura de part meua i estudia força que en Nogués es fa vell.

L'Utrillo m'encarrega que et saludi.

Are venim de veure l'exposició d'en Goya que ens ha agradat molt i anem a fer la feina per onlestir i veurer si ens en podem anar avui matex.

No t'escric més perquè ja començo a tenir la mà un xic cansada.

Reb una forta abraçada amb un parell de petons ben bons del teu

Xavier

Expressions a les dues Margarides.

Dimecres 9 de maig 1928.

Capçalera impresa: Avenida Palace Hotel
Lisboa

Estimada Marina:

T'escric quatre ratlles perquè em sembla que t'ho estimaràs més que una postal.

Lisboa és molt bonic i potser que no diré cap disbarat si dic que es una de les ciutats que m'ha agradat més de totes les que he vist. Es molt diferent de Madrid i té un aire rialler.

La família Quer m'han rebut molt bé i el meu amic m'acompanya per tot arreu veient lo millor que hi ha per admirar.

Demà dinaré a casa d'ell i faré una dotzena de rajoles a la fàbrica que sentiré no poguer-ne dur cap com a recort de Lisboa.

Demà matex surto cap a Badajoz per a trobar-me amb l'Utrillo i de dret cap a Sevilla d'on ja t'escriré.

Desitjant que estiguis bona t'envio els petons i les abraçades de sempre.

Xavier

11 maig 1928.

Capçalera impresa: H. del Comercio
José García Molina
Sucesor de José M.ª Moya
Ecija

Ecija, 17 de Maig 1928

Estimada Marina:

Escric amb llapis però ja tinc la pluma que la vaig comprar a Sevilla i així tindràs un record de Andalusia, que és molt bonic i t'agradaria molt si un dia podríem venir per aquí tots dos.

Continuem el viatge felisment amb els nostres companys i no seré molt extens perquè els companys m'esperen per a dinar i continuar el viatge cap a Ronda.

No descuidis d'escrirer que és inútil dir-t'ho perquè ja ho fas.

A Déu, desitjant que estiguis ben bona.

Saluda a tots els amics i reb les expressions carinyoses del teu

Xavier

*Capçalera impresa: Aragón Hotel
Teruel*

Estimada Martina

Avui divendres som a Teruel i demà continuarem la resta per arribar a Barcelona el diumenge o el dilluns. Ja t'ho faré saber anticipadament perquè ja pots suposar que m'agradarà veure't desseguida que arribi.

Això que em dius de la noia que va venir a preguntar per mi deu ser segurament alguna noia de les que jo he tingut de model i ja deus pensar tu que no pot ser altra cosa.

Durant aquests dies tenim un fret que pela i ens hem posat tota la roba de la maleta al damunt. La gana no ha minvat gens, molt al contrari, i ens fem un tip de llomillo i seba que Déu n'hi dó, de tal manera que ens fa molta sed i tenim d'apagar-la a còpia de gots de vi que és un contento.

Cada dia ens llevem a les 5 del matí per aprofitar el dia, que és molt curt i si no ho féssim així no podríem fer res per les moltes coses que veiem i els molts croquis i fotografies que tenim de fer.

M'alegran les notícies que em dones de la teva salut i no deixis de fer lo que et diu el metje.

Si veus als Humbert i Crespos els saludes de part meua i els dius que d'aquí dos o tres dies ho faré jo mateix.

Res més de nou.

M'en vaig al llit perquèestic cansat, tinc son i demà m'haig de llevar a les 6.

Saluda a la Nieves també.

Moltes abraçades i petons per a tu

Xavier

Avui divendres.

Capçalera impresa: Olot

Estimada Isabel:

Amb les presses de la teva sortida vaig olvidar de dir-te que compressis un frasquet de pildores ALOFENAS.

També volia dir-te que si trobaves el catàleg de la casa Lefranc per damunt de la meua taula de treball, que el portessis, i si no el trobes pel taller, demanen un a la secció de pintura de can Farré —Paga també el meu compte de la secció de pintura i l'altre de la perfumeria &&.

No olvidis la ampolla de verniç que es al moble dels prestatges i l'altre, que es lo que havia encarregat a n'en Lorenzo, si és que no ho té ja el recader.

A més, pensa amb el ram de la senyora Maria del Faiànc que ja et poso juntament les targetes i el sobre.

Ara ja ets a Barcelona i no ve de un dia, més val que fassis les coses amb calma perquè no passi que volent fer-les depressa després et trobis malament.

No deixis d'anar a cal callista.

Suposo que després de la primera nit a can Pidelaserri aniràs a casa dels nostres germans, amb més motiu havent-hi dos llits de sobres.

No cal dir que et trobem a faltar, però això no vol dir que no ens la campem molt bé.

Els amics de tertúlia del firal es pensaven que t'havia tirat de cap al riu, i després de les meves explicacions ja van quedar tranquils.

Saluda als Pinsdelaserri molt afectuosament i digas a la parella Teresa-Charlye que s'els enyora.

Deixa ben aclarit lo de la sortida a Aragó dels —4 Don Quijotes— perquè no hi hagin dubtes i es pugui combinar de manera que sigui avans del 8 de setembre que es la festa d'Olot, o després del dia 10, Millor de l'1 al 7—.

Expressions a tots, Ramon, Pins, Crespos, Llorens &&. Una abraçaca i una besada del teu

Xavier

Olot 13 Ag. 33

Llista de coses a fer

- N.º 1 - Callista
- 2 - pildores ALOFENAS
- 3 - catàleg Lefranc
- 4 - pagar comptes Vicens Ferrer
- 5 - " Josefina
- 6 - ampolles barniç
- 7 - Ram Sra. Maria
- 8 - Tot lo teu de vestit &&

P.S.

Ahí es va rebre el got per la Clara.

Estimada Isabel:

Amb les presses de la tua sortida vaig oblidar de dir-te que comprissis un frasquet de pildoras ALOFENAS.

També volia dir-te que si trobaves el catàleg de la casa Lefranc per damunt de la mera Taula de Treball, que el portessis, i si no el trobas pel taller, demanen un a la secció de pintura de càn Ferré - Paga també el meu compte de la secció de pintura i l'altre de la de perfumieria E. & C.

No oblidis la ampolla de vernis que es al moble dels pres-Tatges i l'altre, que es lo que havia encarregat a n' en Lorange, si es que no ho té ja el recader.

A més, pensa amb el ram de la senyora Maria del Faiang que ja et peso juntament les targetes i el Dobre.

Are ja ets a Barcelona i no ve de un dia. Mes val que fassis les coses amb calma perquè no passi que volent fer les depressa després et trobis mata-ment.

No deixis d'amar a càl calluta.

Suposo que després de la primera nit a càl Fidelanera aniràs a casa dels nostres germans, amb mes motiu boventut dos llits de sobres.

No cal dir que et troben i faltas, pero això no vol dir que ^{no} em la campem molt bé.

Els amics de Tertúlia del xiral es pensaven que t'havia tirat de cap al riu, i després de les meves explicacions ja som quedar tranquils.

Saluda ah Pius de la terra molt afectuosament i digas a la pavel·la Fereia-Charlye que s'els ampara.

Deixa ben aclarit lo de la sortida a Aragó dels

-4- Don Quijotes 4- perquè no
hi hagin dubtes i es pugui
combinar de manera que si-
gui avant, del 8 de Setembre
que es la festa d' Olot, o des-
prés del dia 10. Millor del 1
al 7-

Expressiom a tots, Ramon,
Pius, Crespos, Llorenç d. d.

Una abraçada i una
besada del teu
Xavier

Olot 13 Ag 33

Llista de les coses a fer

- 1 - Callista
- 2 - pintores ALOFENAS
- 3 - catalag Setranc
- 4 - pagar comptes Vicens Ferrer
- 5 - " Josepina
- 6 - ampolles barnis
- 7 - Ram Sra Maria
- 8 - For o teu de vestit d. d.

P. S
Així es va rebre el got
per la clara.

Mirall decorat entre 1924 i 1925.

Nogués va escriure el seu petit tractat de litografia sense cap pretensió, però amb una gran claredat de llenguatge i una concisió expositiva perfecta, de segur que per ajudar-se a les classes d'Olot. Només hi cita el Livret du lithographe de Louis Baudé, imprès el 1850. De segur que no va consultar cap altra obra. Nogués no era cap erudit, i no li feia cap falta de ser-ho. Isabel Escalada, que no concedia cap importància al breu quadern, l'anava a esquincar, per llençar-ne els trossos a les escombraries. Cecília Vidal va ser amant a prendre-li dels dits el petit treball i el va guardar. El publiquem amb exactitud, només amb unes quantes esmenes gramaticals, que no alteren ni modifiquen gens el simpàtic i modest original, que hem vist estès a màquina.

LITOGRAFIA

ACIDS

Àcid sulfúric (comercialment oli de vidriol).
Àcid nítric o azòtic (aiguafort).
Àcid clorhídric o hidroclopàric o muriàtic
(comercialment sulfumant).
Àcid fosfòric.
Àcid gàllic.
Àcid cròmic.
Àcid acètic.

ACIDULACIÓ

PREPARACIÓ LLEUGERA -LEMERCIER- N.º 1

En un contingut de vint-i-cinc centilitres de goma dissolta amb aigua s'adjunta un centilitre i mig d'àcid nítric a trenta-sis graus com a mínimum. Aquesta preparació servirà per fixar el tiratge i per reforçar, si cal, les parts fluïdes per mitjà d'un pinzell.

PREPARACIÓ MITJANA N.º 2

Prenent per base vint-i-cinc centilitres de goma dissolta, s'hi afegirà tres centilitres d'àcid nítric. Aquesta preparació serveix per tornar a acidular el que el corró ha allisat o escombrat després d'un llarg tiratge, per continuar-lo l'endemà. (Hi ha una altra preparació n.º 3, que deixem d'esmentar i que es pot consultar en el LIVRET DU LITHOGRAPHE de Louis Baudié).

ACCIDENTS DURANT LA IMPRESSIÓ

IMPRESSIÓ BRUTA (havochages)

Consisteix que el negre d'impressió s'estén més enllà del treball, la qual cosa és motivada per una pressió massa forta o per arrugues o plects a les maculatures, perquè per la força del rasclat el paper d'impressió cedeixi i s'estiri, o perquè el cuiro del xassis s'arrugui per no ser suficientment tibant, o perquè el dibuix sigui massa carregat de tinta. També pot ser que la tinta d'impressió sigui massa molta o massa adhesiva o senzillament per un excés de pressió.

Si la impressió defectuosa és deguda a la tinta, s'ha de netejar la pedra amb essència (enlever à blanc) i anar tintant molt lentament, començant per unes proves fluïxes i a poc a poc anant augmentant la intensitat. Si això no fos suficient, tintar la pedra i cobrir-la de dissolució de goma fins a l'endemà.

EMPASTAMENTS (empâtements)

Són les parts del dibuix que prenen massa tinta i formen masses compactes.

Causas

- 1- Per acidulació feble.
- 2- Per poca densitat de la tinta d'impressió.
- 3- Per servir-se d'un corró la pell del qual, essent massa nova, és encara vellutada.
- 4- Pel contacte d'un cos gras amb la pedra durant l'execució del dibuix o de la impressió.
- 5- Per no haver mullat la pedra pertot arreu abans de passar el corró per damunt del treball.

Solucions

- 1- Esborrar el dibuix amb essència i tintar-lo de nou amb tinta de conservació, sense ser massa pujada de to; acidular de nou amb una preparació d'un grau; rentar-la de seguida amb aigua clara i deixar-la amb goma algunes hores.
- 2- Canviar la tinta per una altra menys grassa, amb la qual es tintarà lentament després d'haver esborrat el treball «à blanc» per mitjà d'una mixció composta de deu parts d'essència, una d'oli d'oliva i deu parts de dissolució de goma aràbiga.
- 3- Canviar el corró per un altre més vell, la pell del qual sigui més esmolada.
- 4- Si els empastaments són deguts a causa del contacte d'un cos gras durant l'execució del dibuix, és molt difícil de posar-hi remei. No obstant, es pot picar amb una punxa fina les parts empastades, fent un gra artificial i acidulant amb una preparació de tres graus aplicada

amb un petit pinzell. Abans de tintar, es posa per mitjà d'un pinzell un xic de goma a les parts en les quals s'ha fet el picat. Si malgrat això les taques reapareixen, no queda més recurs que cobrir la pedra amb tinta de conservació, engomar-la i, quan s'asseca, esborrar la part empastada per mitjà de sorra ben fina i tamisada, refregant-ho amb un petit moló de pedra litogràfica o de vidre.

Quan l'empastament és completament tret, es refà el gra amb sorra i el petit moló es renta i es dibuixa de bell nou, s'acidula la part dibuixada solament i es prepara el conjunt del treball per tornar a fer-ne proves.

- 5- Quan els empastaments provenen de no haver mullat la pedra pertot arreu, es fan desaparèixer mullant de nou, i es passa el corró en aquestes parts més de pressa que en la resta del dibuix.

ESTOMPA

Es diu així un lleuger vel que apareix damunt el dibuix, un vel greixós, que amb prou feines es distingeix en començar i que acaba per identificar-se amb la pedra, si no s'hi posa remei.

Causas

- 1- Que el vernís de la tinta és mal desengreixat o poc cuit.
- 2- Que la tinta és mal molta.
- 3- Mala qualitat del llapis litogràfic.
- 4- De la qualitat de la pedra.
- 5- De mullar massa la pedra.
- 6- Mal granejada la pedra i no haver-se esborrat prou bé l'anterior treball.
- 7- Incapacitat del manipulador o les esponges brutes o brutícia a les vores de la pedra.

En els dos primers casos, canviar la tinta, netejar el corró i la paleta, prendre un corró que carregui menys.

En els altres casos, cal sotmetre el dibuix a una altra acidulació de dos graus com a màxim, segons que l'estompa sigui més o menys considerable o que el dibuix sigui més o menys vigorós. Engomar el dibuix, canviar la maculatura si s'ha engreixat, rentar bé les esponges, canviar l'aigua del dipòsit, netejar els cantells de la pedra amb àcid pur i després engomar-los, assegurar-se que el xassis sigui ben ajustat, que no es travi massa prop del dibuix o que no sigui greixós.

TAQUES D'AIGUA

Ordinàriament es fan en els fons units, són freqüents durant les calorcs de l'estiu i provenen:

- 1- Que l'aigua que serveix per mullar el dibuix no és prou fresca o que conté alum, àcid o alguna altra sal.
- 2- De la manera de mullar o a causa del dits suats.

- 3- D'haver-se deixat romandre l'aigua molta estona en el mateix lloc, en descuidar-se d'estendre-la amb una esponja molt fina, que serveixi exclusivament per a la mullada.

Per evitar aquests accidents, cal:

- 1- Canviar l'aigua molt sovint, sobretot durant l'estiu.
- 2- Tirar l'aigua amb l'esponja a les vores de la pedra i no al dibuix.
- 3- Mular el dibuix de seguida d'haver tirat la prova, a fi d'evitar massa sequedat i aspresa.

TAQUES DE GREIX

Aquestes són les més perilloses. Per destruir-les, no existeix altre mitjà que l'indicat en un altre lloc, o sigui: esborrar la part tacada, granejar-la de nou i refer la part esborrada.

TAQUES DE GOMA

Les pedres de naturalesa tendra són més susceptibles que les altres, quant a aquestes menes de taques. Cada vegada que es deixa el tiratge per més d'un dia s'ha de posar la pedra amb tinta de conservació i engomar-la lleugerament.

La goma, per ser bona, ha de ser groga o blanca i molt transparent.

Se la dissol amb aigua pura a una espessor d'un oli lleuger, es passa amb un drap fi i després s'afegeix a aquesta dissolució una trentena part de sucre candí. Així s'evita que salti a trossets en dessecar-se, perquè aleshores atacaria el dibuix i de vegades la pedra mateixa.

TAQUES D'ÀCIDS O DE SALS

Això és degut a deixadesa, per no tenir allunyats de la premsa els àcids o els recipients de que hom s'ha servit. En aquest cas, no hi ha més remei que fer els retocs necessaris, sempre perjudicials a la puresa del dibuix.

TAQUES DE SALIVA

No cal dir que les més de les vegades són fetes tot treballant i s'han de deixar assecar i amb la punta del llapis molt fina anar-les omplint.

LÍNIES DE RASCLAT, DE MACULATURA O DE XASSIS

Per evitar-les, no cal més que ajustar acuradament el rasclat i polir-lo amb la pell de gos, examinar si la pell del rasclat porta alguna pedreta procedent de la defectuosa fabricació del paper i vigilar que les maculatures no portin petits granets.

DE LA PAL·LIDESA D'UN DIBUIX, TOT I SER VIGORÓS

Aquest accident és el fruit d'una acidulació massa forta. El dibuix ha estat cremat i no ha retingut prou un cos gras suficient per recollir la tinta del corró.

En aquest cas, esborrar el dibuix amb un compost de trenta parts d'essència de trementina destil·lada i dues d'oli d'oliva, ben amalgamades. Es treu el dibuix al blanc, es tinta amb un negre més adherent que el que s'usa comunament per al tiratge, se'n tira una prova i, si el dibuix recobra la seva vigoria tot conservant la seva puresa, es continua el tiratge.

Si malgrat aquesta operació no s'ha aconseguit el que es volia, s'esborra el dibuix amb essència pura, se'l posa en tinta de conservació, se'l puja de to tant com es pugui, se l'engoma i se'l deixa així diversos dies.

CONSERVACIÓ DELS DIBUIXOS PER MOLT TEMPS

Quan la pedra ha de reposar per molts dies o per molt temps, es posa el dibuix en tinta de conservació tot tintant-lo acuradament, se'l mulla amb l'esponja, se'l neteja a blanc amb essència de trementina, de seguida es carrega el dibuix amb tinta de conservació i se'l puja de to tant com es pugui. Es deixa la pedra plana dues o tres hores, després se la cobreix amb una dissolució de goma i sucre candí molt clara, amb consistència d'aigua molt ensucrada. I, quan la goma és assecada, la pedra es desa en un lloc que no sigui humit.

AUTOGRAFIA

És el mitjà de transportar damunt la pedra un dibuix executat en un paper preparat per a tal objecte. El transport es fa per pressió damunt la pedra.

TRANSPORT

Es mulla lleugerament el paper autogràfic per la part del darrera i se'l passa per la premsa, es posa un punt més de pressió i se'l passa dues o tres vegades més i, això fet, es pot donar per llest el transport.

Si el paper s'enganxa a la pedra, es mulla abans d'arrencar-lo.

Si es vol fer el descalt d'una manera curosa, es recomana d'escampar per damunt de la pedra, uns instants abans, aigua saturada d'alum (mig litre d'aigua i dos-cents grams d'alum), tot agitant-la, i el que queda al cul de l'ampolla serveix novament en afegir-hi aigua.

L'alum obra damunt la pedra a la manera d'àcid. El torcatge en sec és també un excel·lent mitjà d'èxit. També es pot recomanar d'escalfar la pedra una mica, moments abans de fer el transport, i mular la pedra amb un xic d'aigua calenta.

PLANXES DE ZINC

Per a la mejor netedat en el tiratge va bé de rentar la planxa després de cada prova amb una solució de sal de cuina amb aigua clara.

FORMULARI

ACIDULACIÓ DE PEDRES

Una composició senzilla:

- Setze unces d'aigua destil·lada.
- Quatre unces de goma aràbiga.
- Cinc gros d'àcid nítric.

(Tenint en compte que les quantitats són en mides de pes franceses, i el llibre d'on hem tret aquesta fórmula és imprès l'any 1850, caldrà tenir-ho present.)

Altres composicions:

- Dues lliures d'aigua clarificada.
- Dotze unces de goma rossa en pols tamisada.
- Set gros d'àcid nítric incolor a trenta-sis graus.
- Una unça de sucre candí.
- Cinc-cents grams d'aigua.
- Cent vint-i-cinc grams de goma aràbiga.
- Quinze grams d'àcid nítric.

FÒRMULA PER A L'ACIDULACIÓ DE PLANXES DE ZINC

Es fa bullir fins a la reducció de les dues terceres parts en dos litres d'aigua quaranta grams de nou de cassanella (noix de galle) grosserament trencats. El que resta es passa a través d'un drap. S'hi afegeix deu grams d'àcid nítric i quatre o cinc gotes d'àcid hidroclohidric.

ALTRES FÒRMULES

- Deu parts d'àcid gàl·lic.
- Dues parts d'àcid fosfòric.
- Deu parts de dissolució de goma.
- Trenta parts d'aigua.

PREPARACIÓ FORTA

- Cent vint-i-cinc grams de goma aràbiga.
- Trenta grams d'àcid nítric.
- Seixanta grams d'àcid gàl·lic (dissolt abans amb àcid nítric i cinquanta centilitres d'aigua).
- Quaranta grams d'àcid fosfòric.
- Vint-i-cinc grams d'àcid cròmic.

Les mateixes observacions que per a la fórmula anterior, però la goma més espessa, en oposició a l'augment dels quatre àcids. Per donar un cert relleu al treball, deixar que obri la preparació cinc o deu minuts. Després, rentar, engomar fortament i fer assecar immediatament, a fi d'evitar el vel degut a l'òxid de plom que en certa proporció hi ha a la planxa de zinc.

PREPARACIÓ MITJA

- Cent vint-i-cinc grams de goma aràbiga (dissolta abans en un litre d'aigua).
- Quinze grams d'àcid nítric (de trenta-sis a quaranta graus com minimum).
- Vint-i-cinc grams d'àcid gàl·lic (dissolt per endavant amb cinquanta centilitres d'aigua).
- Vint-i-cinc grams d'àcid fosfòric.
- Cinc grams d'àcid cròmic.

La goma, en estat xaropós. Després, adjuntar-hi l'àcid gàl·lic. Un cop completament dissolt, adjuntar-hi en fi els dos altres àcids. Un cop tot això ben barrejat, servir-se'n amb pinzell o amb un tros de drap o baieta. (La goma aràbiga, passada per una mussolina. L'àcid gàl·lic cristal·litzat, dissolt per endavant. L'àcid nítric servirà per començar la dissolució del gàl·lic, que s'acabarà l'aigua.) L'aigua per humectar durant el tiratge pot portar de l'u al vint per cent d'àcid gàl·lic.

En acabar el tiratge, engomar la planxa de zinc. Per esborrar una planxa de zinc, es treu la tinta per mitjà de l'essència, es posa la planxa en un bany d'un vuitanta per cent d'aigua i un vint per cent d'àcid nítric durant tota la nit i es renta a raig d'aixeta.

**LES TRENTA LITOGRAFIES
CONTINGUDES A CADA UN DELS CINC ÀLBUMS
DE 1937**

Es reproduïxen totes trenta, amb la mateixa mida dels àlbums, el mateix ordre i el mateix títol o llegenda que figura al peu de cada litografia. Se'n retoca alguna paraula, indicant-ho.

1 *Tres cavallers.*

alguís

III *Caçador de leons.*

Moyus

V. Home actiu amb garrot.

Moquis

Mozzi

Maguire

croquis

X. Café, copa i «puro».

XIII *Dos cavallers i un gos.*

XVIII *Un cavalier à dos que fugen.*

mozzi

croquis

no. 105

SETZE VARIANTS

Les suposem inédites. Nogués les devia fer maldant a la recerca de la millor expressivitat d'algunes, que potser de moment no l'acomentaven prou.

S. J. J. J.

XXXII *Dos cavallers.*

XXXVI *Afeccionat al treball.*

Wagner

noquis

W. J. M. J.

XLIII *Dois cavaliers i un gos.*

coquillo

1897/1898

W. G. R. S.

SÍNTESE BIOGRÁFICA

*Fotografia escolar: a dalt, senyalat amb una fletxa, X. Nogués.
Al primer rengle, el tercer de la dreta, el seu germà Ramon, 1886 o 1887.*

1873

Naixement de Francesc Xavier Nogués i Cases. Els seus pares es varen casar, sembla, el tres de març de 1860, a Santa Maria del Mar, parròquia de la núvia. Tots dos eren solters i orfes. Francesca Antònia Cases era filla de Francesc i Lúcia. La seva família —potser les dues branques— procedia de Castellfollit de la Roca, a la Garrotxa. Tal vegada celebrà la cerimònia religiosa el vicari Pere Jofre.

1877

La família Nogués viu, aquest any i el següent, a Can Gomis. Sembla que la finca va ser adquirida pel pare l'any 1872.

1880

La família es trasllada al pis de la casa del Pom d'Or, propietat de la tia i padrina Matilde, del seu marit Magi Planas (o Planes) i Clavell o de tots dos. El matrimoni Planes, que no té fills, ocupa el quart pis de la casa, composta de dues tendes més quatre plantes. L'immoble és expropiat el 1908 per l'Ajuntament, per a les obres de la Via Laietana. Francesc Xavier s'hi sent com el peix a l'aigua, molt unit als seus pares i, durant tota la vida, als seus tres germans que arriben a adults, Joan, «Conxita» i Ramon. Francesc Xavier va recordar tota la vida les visites que feia per aquesta època, acompanyant el seu oncle Magi, al savi Antoni de Bofarull, amic i veí de la família. Se sentia impressionat per la persona de l'erudit, per la casa i sobretot pel saló i la biblioteca, a vessar de llibres i papers.

1888

Després d'una fracassada assistència en algun escola (almenys en una), el seu pare, disgustat, el col·loca d'aprenent a la Casa Damians, al carrer d'Escudellers, una casa que es dedica a maquinàries, eines i ferramenta. Després d'un any de tota mena de feines subalternes, Nogués va a parar a les envistes del delineant de la casa. Hi aprofita tant el temps, que als setze anys n'és oficial delineant, càrrec que l'ocuparà set anys, al taller de la casa. Aleshores sol·licita al seu pare —i ho obté— que el deixi assistir a les classes de dibuix que feia el tortosí senyor Martínez i Altés a la seva Acadèmia instal·lada en un quart pis de la plaça de Santa Anna. Hi anava a les nits, amb el seu cosí germà Joan Cases. Allí va conèixer Nonell.

1890

Treballa encara als matins, com a delineant, a la Casa Damians. El seu temps lliure, el reparteix entre l'Acadèmia Martínez i Altés, on riu molt més que no apren, i l'Acadè-

mia de Pere Borrell, pare de Juli, al carrer de Paradís, on ara hi ha el Centre Excursionista de Catalunya. Aviat freqüenta només la darrera, encara que no perd del tot contacte amb la tabola de can Martínez i Altés fins al 1897.

1896

Viatge, amb el seu pare, a Madrid. Museu del Prado, Goya. Aquell mateix any, Nogués, que en té vint-i-tres, decideix de dedicar-se solament a l'art i s'acomiada de la Casa Damians.

1897

Estudia a l'Acadèmia Borrell i a la litografia Riera. Es reuneix amb altres intel·lectuals i artistes joves i, en primer terme, amb Maria Pidelaserria (o Pidelasserra), que esdevé el seu millor amic d'aquella època, en una taverna del carrer de l'Hospital, anomenada El Rovell de l'Ou. Per a tot el que hem explicat, almenys des del 1888 fins ara, vegeu els llibres de Joan Sacs i de Rafael Benet, el del darrer fins a la pàgina trenta-vuit, inclosa.

1899

Amb l'obra titulada «Tranquil·litat i bons aliments» guanya un accésit en un concurs de cartells anunciadors de les festes del Carnestoltes. Junt amb els companys Sardà i Lladico, treballa en el taller de Pidelasserra, que és ara a París. El taller havia estat molt ben instal·lat al carrer de Muntaner, prop del de Provença. D'aquest any és l'«Auca de Sant Medi» (o Medir), amb text de Josep Llionart.

1900

El litògraf Riera, que va imprimir l'«Auca», deixa treballar Nogués en un taller improvisat damunt la seva impremta del carrer de Bilbao. El sis de gener d'aquell any, la revista «Pèl & Ploma» publica una nota sobre una exposició, celebrada en el local Els Quatre Gats, del material aplegat per a un concurs de cartells sobre el Carnestoltes. Manolo Hugué n'és un dels membres del Jurat. Ignorem el paper que Nogués va representar en l'al·ludit concurs.

1901

Probable primer viatge (o «escapada») de Nogués a París. No en queden rastres.

1903

A Barcelona, Nogués té un taller, amb el company Fontbona, al carrer Major de Gràcia —més tard, es traslladaran al carrer Comtal. Realitza el retrat de la seva mare i exposa, a l'Ateneu Barcelonès, dintre l'agrupació Art i Pàtria, unes

notes de tema marí. Participa en el concurs de cartells per a les festes de la Mercè amb l'obra titulada «Barraques i cavallets», que guanyà el segon premi.

1903

Curta estada a Banyoles, on pinta el «Paisatge de tarda», dedicat «Al meu cosí Pep Casas», ara a la col·lecció Vinyoles. Segon viatge (comptem-ho així) a París. Es proposa de quedar-s'hi a viure. Amb Alexandre de Cabanyes té un taller, al número seixanta del boulevard Saint-Germain.

1904

A principis d'any, encara és a París. De dia, anava a l'Acadèmia Vity, al boulevard Montparnasse. De nit, a la Colarossi, de Bontó, instal·lada a La Grande Chaumière. La gent que va conèixer a París i les coses que li varen ocórrer (una vegada, va estar a punt de negar-se al Sena) es poden llegir als inevitables llibres de Joan Socs i de Rafael Benet. De retorn a Barcelona, passa una altra breu temporada a Banyoles. D'aquest any són els quatre olis titulats genèricament «Subarbi (o «Suburbis») de París» i tres paisatges més, de Banyoles, ara a la col·lecció Miró. Il·lustra a més els *Diàlegs de les cortesanes*, de Lluçia de Samòsata.

1905

Participa a l'exposició col·lectiva de l'Associació de Pintors i Escultors Catalans, integrada pels pintors Pidelasera, Isern, Torres García, l'escultor Fontbona i els també escultors germans Oslé. Nogués encara és un artista i un artesà una mica inhàbil, poc àgil, per raó, sobretot o únicament, d'una causa material, anatòmica o fisiològica: patia d'una anquilosi, probablement congènita, al dit gros de la mà dreta.

1906

Realitza la il·lustració per a la capçalera d'uns versos o romanços d'actualitat, molt de l'època, amb text del poeta Rafael Nogueras i Oller, amb un tiratge de sis exemplars, a cura de l'impressor Riera. Decora gerros de porcellana per a la Manufactura de Porcellanes i Gres d'Art d'Antoni Serra. Comença el trist període dels senyors Clapers-Gaudi a la Pedrera. Tanmateix, hi coneix Teresa Lostau i el bonadós lu Pasqual.

1907

A la revista «Hojas Selectas», que edita Salvat, al volum VIè, pàgines cinc-cents quaranta i cinc-cents quaranta-dues, apareixen dues il·lustracions de Nogués, per al conte *La coja de las muñecas*. L'artista passa uns quants

dies a Banyoles, on pinta dos paisatges (a la col·lecció Miró) i el quadre «Sardanes a Banyoles» (al Museu d'Art Modern de Barcelona).

1908

Realitza la pintura a l'oli «Mariners», dedicada «A l'amic Serra» (a la col·lecció A. i J. Serra), i dues il·lustracions per al conte *Al fin mujer*, a la revista «Hojas Selectas», volum VIIIè, a les pàgines cinc-cents noranta-dues i cinc-cents noranta-sis.

1909

Junt amb el company Humbert, aprèn les tècniques del gravat al taller de Joaquim Furnó i Abad (1832-1918), calcògraf, format a l'Escola de Belles Arts de Llotja i a París, professor a l'Acadèmia de Belles Arts de Barcelona i encarregat de la classe de gravat sobre planxes de coure i estampació a l'Institut Català de les Arts del Llibre. Al setembre del mateix any, comença la seva col·laboració al setmanari humorístic «Papitu», fundat per Felip Elies el vint-i-cinc de novembre de 1908. El pseudònim Babel apareix per primera vegada al número cinquanta-sis del setmanari, de data vint-i-dos de desembre d'aquell any. Aleshores Nogués té el taller al carrer de Girona. Realitza els primers gravats que coneixem, «Jugadors de cartes», «Dues dones» i «Mariners». D'aquests gravats hem trobat sols una prova, a la col·lecció Vinyoles.

1910

Pinta cartells de cinema per a la casa Pathé, que passen per la Tipografia Enrich i Companyia. Forma part del grup Les Arts i els Artistes, creat per Francesc Pujols. El grup es reuneix al Continental. Del trenta d'abril al trenta-u de maig, Nogués exposa al I Saló de Les Arts i els Artistes, a la botiga del Faiang Català.

1911

Del vint-i-cinc de febrer al dotze de març, II Saló, al Faiang Català, de Les Arts i els Artistes, on Nogués exposa cinc gravats i tres dibuixos. El dinou d'abril mor Joan Nogués i Reig, pare de Francesc Xavier. Ell, Humbert i Aragay deixen el «Papitu», a causa del canvi de direcció, de propietat i de to del setmanari. En compensació, Nogués col·labora al famós «Almanac dels Noucentistes», publicat per Joaquim Horta.

1912

El deu de febrer apareix «Picarol», la revista d'humor de més categoria artística de l'època. N'és propietari «Santia-

ga» Segura. La dirigeixen Aragay i Nogués. Solament en sortiran sis números, l'últim dels quals el setze de març del mateix any. Nogués col·labora en el número extraordinari de «L'Esquella de la Torratxa», dedicat a «La Mandra», aparegut el dia primer de març. Té un nou taller al carrer de Provença. Tercer viatge a París. Aquest any realitza set aigualforts, entre els quals el que il·lustrarà la portada de *La Ben Plantada* d'Eugeni d'Ors. Mor el seu amic Fontbona.

1913

Realitza el cartell anunciador de l'Exposició d'Iu Pasqual, pel març, al Faisan Català. El cartell és dibuixat i gravat a l'aigualfort, segons s'affirma a la «pàgina artística» del número 167 de «La Veu de Catalunya», del vint-i-set de febrer d'aquell any.

1914

L'onze d'abril surt un «quinzenari» artístic, «La Revista Nova». Santiago Segura n'és propietari. El dirigeixen Feliu Elies i Xavier Nogués, que hi col·labora, a més, amb una gran quantitat d'il·lustracions, vinyetes i anuncis. Del 1914 al 1918, Nogués, sempre sota el pseudònim de Babel, col·labora al periòdic «La Publicitat», amb caricatures de tema polític. El tres de maig es mor Francesca Cases i Grau, mare de l'artista.

1915

Exposició celebrada en el Centre Català de Sabadell, del primer al quinze d'agost, sota el títol d'«Art Nou Català». Nogués hi envia disset dibuixos, catorze dels quals apareixen a les pàgines de «La Revista Nova». Més tard, es varen editar, amb altres, sota el nom de *La Catalunya pintoresca*. Per l'agost, a la revista «Vell i Nou», on Nogués col·labora de tant en tant, s'anuncia la inauguració de les Galeries d'Art Vell i Nou, propietat de Santiago Segura. Les Galeries canvien de seguida el nom pel de Galeries Laietanes i s'obren, el vint-i-quatre de setembre, amb l'exposició de la col·lecció de Lluís Plandiura. Encarregaren a Nogués la decoració mural dels soterranis de l'immoble, a convertir en «celler», per a la més còmoda reunió d'amics i bons clients de la casa. A l'«Almanac de l'Esquella de la Torratxa» del mes de desembre, Nogués il·lustra la *Història d'en Quinze*, de Ramon Raventós.

1916

Junt amb Francesc Quer, decora ceràmica. Les primeres rajoles, en qualitat d'assaig, es posen a la pica d'aigua de la cuina del «celler» de les Galeries Laietanes. Posteriorment realitzà nombroses peces —gerros, plats, cendrers—, que

Els germans Nogués —Xavier, Conxita i Jom—
dalt del globus captiu de l'Exposició de 1888.

Xavier Nogués i un company a l'Acadèmia Borrell, cap a 1893.

La família Nogués —pare, mare i fills— pel·lícula de 1903.

firmà o, més ben dit, assenyala amb diverses marques: un tombe, una mà, un capell de copa alta. Per febrer, es publicà la llista de vins del «celler», amb una portada i vinyetes originals de Nogués. L'escultor Josep Granyer realitzà, en ferro forjat, la figura d'un petit borratxo, dibuixada per Nogués. La figura va servir de pom d'escala, al mateix «celler». De l'1 al catorze de maig, el grup Les Arts i els Artistes celebra a Barcelona el seu Desè Saló o Exposició. Nogués hi participa amb quinze gravats. El quinze de novembre, l'esmentada entitat patrocina l'exposició de l'Associació d'Artistes Bascos. A més d'enviar-hi sis gravats, Nogués dibuixa el cartell anunciador de l'esdeviniment. Continua col·laborant a «La Publicitat». Decora, amb Humbert, La Basílica, una casa d'objectes d'art, propietat de Santiago Segura. La botiga és ennoblida amb episodis de les vides o llegendes de sant Jordi, sant Francesc d'Assís i santa Eulàlia de Barcelona.

1917

El deu d'abril, Nogués crea, amb Aragay, un nou setmanari satíric, «La Cuca Fera». Compten amb Feliu Elies, Canals, Labarta i altres noms. N'apareix l'últim número el vuit d'agost. Del setze al trenta d'abril, celebra, a l'Ateneo de Madrid, la seva primera exposició individual, en la qual presenta vint-i-cinc gravats. En homenatge a Santiago Rusiñol, per les cent representacions de l'*Auca del senyor Esteve*, varen prendre part en l'obra, a la cèlebre Processó de Corpus, tots els qui comptaven poc o molt, d'una manera o d'una altra, a la Barcelona del moment. Nogués i Ricard Canals hi varen desfilar disfressats de mariners. L'augmentat preu de les localitats, o el seu import, havia de beneficiar la Casa de Família de Mossèn Pedregosa. El vint-i-cinc de juny, Santiago Segura ofereix al «Celler» un sopar d'homenatge a Picasso. D'aquest any són les il·lustracions de Nogués per al conte *Joan Matuixer* de Carles Ribà —editat per Muntanyola— i les per al conte *El país de los tontos* de Josep Carner, a cura del mateix editor. Nogués comença —i no l'acaba fins l'any 1927— el «Saló» de la casa Plandiura, amb la col·laboració de Teresa Lostau i Artur Aldafreu. Ja n'hem parlat a les nostres «Notes». Potser caldrà, però, afegir, a part dels grans plafons, les pintures —paisatges i catedrals de Catalunya— dels sòcols i d'altres indrets i racons ornamentals.

1918

Mor Santiago Segura. Nogués dissenya el marbre de la làpida del sepulcre. Ricols n'escriu l'epitafi. Nogués col·labora, amb il·lustracions, a «Un enemic del poble», revista dirigida per Salvat-Papasseit. Pel desembre, l'Saló de Tardor,

organitzat per l'Associació d'Amics de les Arts. Nogués hi participa amb sis dibuixos, publicats més tard a *La Catalunya Pintoresca*.

1919

Primera edició de *La Catalunya pintoresca*, llibre compost de cinc fascicles, amb deu gravats cada un. Al llibre es reprodueixen tots els dibuixos que havien anat sortint a les pàgines de «La Revista Nova». El text de *La Catalunya pintoresca* és de Francesc Pujols. El pròleg, de Joan Sacs, Salvat-Papasseit n'és el llibreter. Als números primer i quart de la revista quinzenal «L'Instant» apareixen unes il·lustracions de Nogués.

1920

A sol·licitud de l'arquitecte, erudit i home de lletres Cèsar Martinell, Xavier Nogués s'encarrega, per a la Cooperativa Vinícola o, més ben dit, per al Sindicat Agrícola del Pinell de Brai, a la comarca tarragonina Terra Alta, de l'execució d'un fris o mural, per a la façana de l'edifici del Sindicat, a anomenar hiperbòlicament i xarxonament «La Catedral del Vi». Ajudat per Teresa Lostau, Nogués comença a decorar les rajoles de la «sanefa», de quaranta-cinc metres i mig de llarg per vuitanta centímetres d'ample. Aquesta obra s'acaba el 1921, però no va ser col·locada al seu lloc fins el tretze d'agost de 1957, per dificultats econòmiques del Sindicat i, després, per la guerra civil. La Llibreria Catalana de Salvat-Papasseit edita, amb unes paraules proemials de Pompeu Fabra, el preciós «Abecedari per a nens». Tots els dibuixos són de Xavier Nogués.

1921

El vint de gener de 1921, Francesc Xavier Nogués i «Cassas», de quaranta-set anys, *jornalero*, solter, natural de Barcelona, fill dels ja difunts consorts barcelonins Joan i Francesca, es casa, a la parròquia de *la Puríssima Concepció y Asunción de Nuestra Señora*, d'aquesta ciutat, amb Teresa Lostau i Espinet, de trenta-sis anys, soltera, natural i veïna de Barcelona, filla dels ja també difunts consorts barcelonins Baldomer i Josepa. Testimonis: Marià Pidelaserra i Brims i Ignasi Dublé i Barceló, Sacerdot celebrant: Francesc Torrent. Viatge de navis per Banyoles, Besalú, Olot, Caldes de Malavella i París; comptem que és la quarta vegada que hi va a parar Xavier Nogués. De nou a Barcelona, acabada la decoració per al Pinell de Brai, l'artista pinta per a Cèsar Martinell diversos plafons de ceràmica, amb refranys agrícoles, per ornamentar els interiors d'altres diversos edificis. El més important, el ja desaparegut plafó per a la façana (aquest no per a l'interior) de la Bodé-

Domènec Carles i Xavier Nogués
dint una arca de nívia, pels vols de 1917.

Sala de la casa Plandlura, decoració iniciada el 1917.

Xavier Nogués i la seva primera muller, Teresa Lostau, durant el viatge de nocis, 1921.

Manuel Humbert i Xavier Nogués, al balcó de la casa del primer, al passeig de Gràcia, cap a 1930.

Xavier Nogués cercant mostres per al Poble Espanyol.

Utrillo, Reventós i Nogués preparant material per al Poble Espanyol de Barcelona. 1925-28.

El matrimoni Nogués a Olot pels volts de 1933.

*Isabel Escalada
en una fotografia de 1924.*

*Xavier Nogués
en una fotografia dels anys 20.*

ga de Gandesa. Abans havia enllestit el del Sindicat Agrícola de Sant Pere Claver de Verdú, ara al pati d'entrada al castell de la vila. El vint-i-quatre de juny, la Junta Municipal d'Exposicions de Barcelona li dedicà una Sala Especial, on varen ser exhibits trenta-cinc gravats i tres pintures a l'oli: «Mariner», «Paisatge de Banyoles» i «Sardana». Col·labora al setmanari infantil «La Mainada».

1922

Salvat-Papasseit edita el llibre *Cinquanta ninos* de Nogués, amb un pròleg de Ramon Raventós. Nogués pinta un plafó de cent quaranta-quatre rajoles, per decorar la puzoseria d'Esteve Riera a la Rambla dels Estudis, i diversos plats i gerros de tipus popular, per a la mateixa botiga. Participa en el Concurs de pintura Plandiura, celebrat el 1922-1923 a les Galeries Laietanes, amb un oli, «Tarda de diumenge».

1923

Realitza dinou plafons de rajoles, per a la decoració de la xocolateria Can Calleretes del carrer de Quintana. Pel març es mor, tuberculós, Teresa Lostau. La pèrdua afecta molt Nogués, que de moment deixa de treballar. Ricard Canals l'anima i li presenta la seva model Isabel Escalada Sarría, que es casarà, anys a venir, amb Xavier Nogués.

1924

Comença a decorar vidres esmaltats al foc, amb la col·laboració del matrimoni Ricard i Conxa Crespo. Primera exposició de vidres, a les Galeries Laietanes. Del vint de novembre al cinc de desembre, una mostra de dotze gravats, a la Llibreria Catalònia. —Salvat-Papasseit, sembla que per la banda de mare, de sang gitana (que no és cap deshonra), sensible, delicadíssim, ple d'ideals i entusiasme, dissortat, a estones (que no pas sempre) altíssim poeta, es va morir, als trenta anys, el 1924, també tuberculós, a Barcelona. Ell i Nogués es varen estimar molt.

1925

Primer viatge «d'inspecció», amb Utrillo, Folguera i Raventós, per tot Espanya, amb el pensament motor de la construcció del Poble Espanyol.

1926

Del tretze al vint-i-sis de març, exposició, a les Galeries Laietanes, de setanta-set peces de vidre esmaltat al foc, vint-i-set de les quals són úniques, inestimables. Realitza també l'oli «Paisatge de Tarragona».

1927

Durant el setembre i l'octubre, segon viatge per Espanya, per al Poble Espanyol. Il·lustració de les *Sàtires* de Guerau de Liost (edicions de la «Revista de Poesia», a Barcelona). Decoració del menjador de la casa de Ricard Crespo. Mentre varen durar les obres del Poble Espanyol, tots els qui hi col·laboraven anaven a dinar a Can Crespo. Els diumenges hi havia arrossades i cargolades i un modest ambient de broma i de familiar gatzara. Potser un d'aquests diumenges es dedicà a filmar la pel·lícula de qué hem parlat.

1928

Pel maig, un altre viatge (el tercer), amb Utrillo, pel sud d'Espanya i Portugal. Després s'arriben a París (cinquena anada de Nogués en aquesta ciutat). Participa amb un aiguafort a la col·lectiva celebrada a l'Orfeó de Sants. Il·lustra el llibre de Cristòfor Domènech, *L'oci d'un filòsof*. Realitza els figurins i les decoracions per al *Gravoli de maig*, estrenat el novembre.

1929

«Alcalde» del Poble Espanyol, nomenat per la Junta Directiva del Certamen de l'Exposició Internacional. Col·labora amb Granyer en els esbossos de les figures i els cavalls d'escaiola, del quadre plàstic que ha d'evocar l'entrada triomfal d'Alfons el Magnànim a Nàpols, i en els esbossos d'un altre quadre plàstic que té com assumpte la inauguració del ferrocarril de Barcelona a Mataró. Pinta dos plafons per a un dels salons del Palau Nacional. Dos viatges a París (el sisè i el setè). Allí participa, amb vidres esmaltats al foc, en l'exposició d'Art Decó. Treballa en els murals (vuit plafons a feli, obres al sostre i sobreportes) del despats de l'alcalde de Barcelona, amb temes sobre l'engrandiment comercial, industrial, literari i artístic de Catalunya. Nogués en realitza la maqueta o les maquetes mentre era a París. Vogeu els judicis i comentaris de Rafael Benet sobre aquest impressionant conjunt.

1930

Torna per vuitena vegada a París. Pinta els quatre plafons a feli —al·legoria de la nostra Rambla— que varen decorar el Cafè de la Rambla, ja desaparegut.

1931

Pel febrer, mort de Ricard Canals. El primer d'abril (però veig una partida lliurada el trenta de març), Nogués, vidu, pintor, de cinquanta-vuit anys, es casa amb Isabel Escalada Sarria, de vint-i-sis anys, soltera, filla dels ja difunts consorts Nicanor Escalada Veintemilla (o Ventanilla), de Tar-

lengua, i Eleuteria Sarria Barrena, d'Ejea de los Caballeros. Parròquia: Sant Pere de les Puel·les o de les Puelles (però veig una partida, lliurada també el trenta de març per la parròquia de Sant Francesc de Paula: suposo que es va tractar de petits conflictes de jurisdicció o canònic-administratiu entre les dues parròquies, que qualsevol entès aclariria al primer cop d'ull). Sacerdot: Salvador Batllebò, vicari; sembla. Testimoni: Pidelaserra i Jaume Llongueras o Llongueres i Badia. El matrimoni, que viu al carrer Més Alt de Sant Pere (on ja vivia, sembla, Nogués amb Teresa Lostau. Després d'uns vint-i-vuit o trenta anys al pis del Pom d'Or, l'artista va habitar successivament al carrer de Bailèn —cantonada a la Gran Via—, al del Bruc, al harri d'Horta, altre cop al carrer de Bailèn —a la casa número tretze—, al carrer Més Alt de Sant Pere, segons nota a la pàgina cinquanta-nou del llibre de Rafael Benet), es trasllada al quart pis, primera porta, de la casa número cent quinze del passeig de Gràcia, on Xavier i Isabel varen morir, amb vint-i-set anys, poc més o menys —gairebé vint-i-vuit—, de diferència. Del vint-i-sis de setembre al nou d'octubre, Nogués exposa trenta-vuit gravats a La Pinacoteca. Vuit gravats més, a l'Exposició Col·lectiva de Pintors Catalans, al Teacher College de Springfield, Missouri. Abans, del juliol, el Cercle Artístic de Sant Lluç havia anunciat la convocatòria a un Saló d'Humoristes, a celebrar, pel setembre-octubre, a la Sala Parés. Les obres a concórrer-hi havien de ser admeses per un Jurat, del qual és president Lluís Serrahima i Nogués un dels membres.

1932

Pel gener presenta vuit gravats a la Col·lectiva de Pintors Catalans, al Brooklyn Museum de Nova York. Nogués és nomenat tresorer de la Junta Directiva Municipal d'Art de Barcelona. Honestíssim i bonradíssim, no entén, com és natural, un bortal en diners i comptabilitat. —Exposa tres dels dibuixos preparatoris per a la decoració del despats «de l'Alcaldia», a l'Exposició de Primavera, celebrada per l'esmentada Junta, del vint-i-dos de maig al tres de juliol. Realitza diversos dibuixos per als cartells, en part ja impresos, anunciadors de la Fira del Dibuix. Curta estada a Olot.

1933

El tretze d'agost torna a Olot i hi ensenya tècniques de gravat en un curs d'estiu. Dibuixa les figuretes de «La Dama i el Cavaller», que realitzà l'escultor Granyer. D'aquest any és l'esbós per al gran quadre «La Penya del Colón», que pinta amb Humbert i va presidir el bar o la *braserie* del desaparegut Hotel Colón, a la plaça de Catalunya. El quadre va ser destruït pel mes de juliol de 1936, amb dos

*A la pàgina de la dreta, Nogués al seu taller,
pels volts de 1930.*

*El matrimoni Nogués i uns amics al menjador
de casa dels primers, l'any 1940.*

*Xavier i Isabel, durant l'exposició
del pintor a la galeria Syra, 1940.*

grans quadres més, inspirats en temes de la Barcelona del 1830 i del 1934.

1934

Murals per a la decoració del menjador de la casa Plandiura de la Garriga. Temes: «La Pesca», «La Caça», «Estiu» i «Verema». Dibuixa i grava les il·lustracions per al llibre de Pedro Antonio de Alarcón, *El sombrero de tres picos*. Juny: exposició de gravats a les Galeries Syra. La Generalitat de Catalunya crea, dins l'Escola de Belles Arts d'Olot, l'Escola de Paisatge, que va dirigir la Pasqual. Els curssets duraven des del juliol fins al novembre o desembre. Nogués hi va fer les classes de gravat i litografia.

1935

Dibuixa per al cartell anunciador del concert de Francesc Costa: deu de febrer. Del catorze al vint-i-sis d'abril, exposició de quaranta gravats, al Centre de Lectura. El dinou d'abril exposa disset pintures a La Pinacoteca. Col·labora en la decoració de gerros de Llorenç Artigas. Pinta cinc «natures mortes». Col·labora amb Josep Granyer en la realització de les figures titulades «Caçador i lleona» i «Ossa».

1936

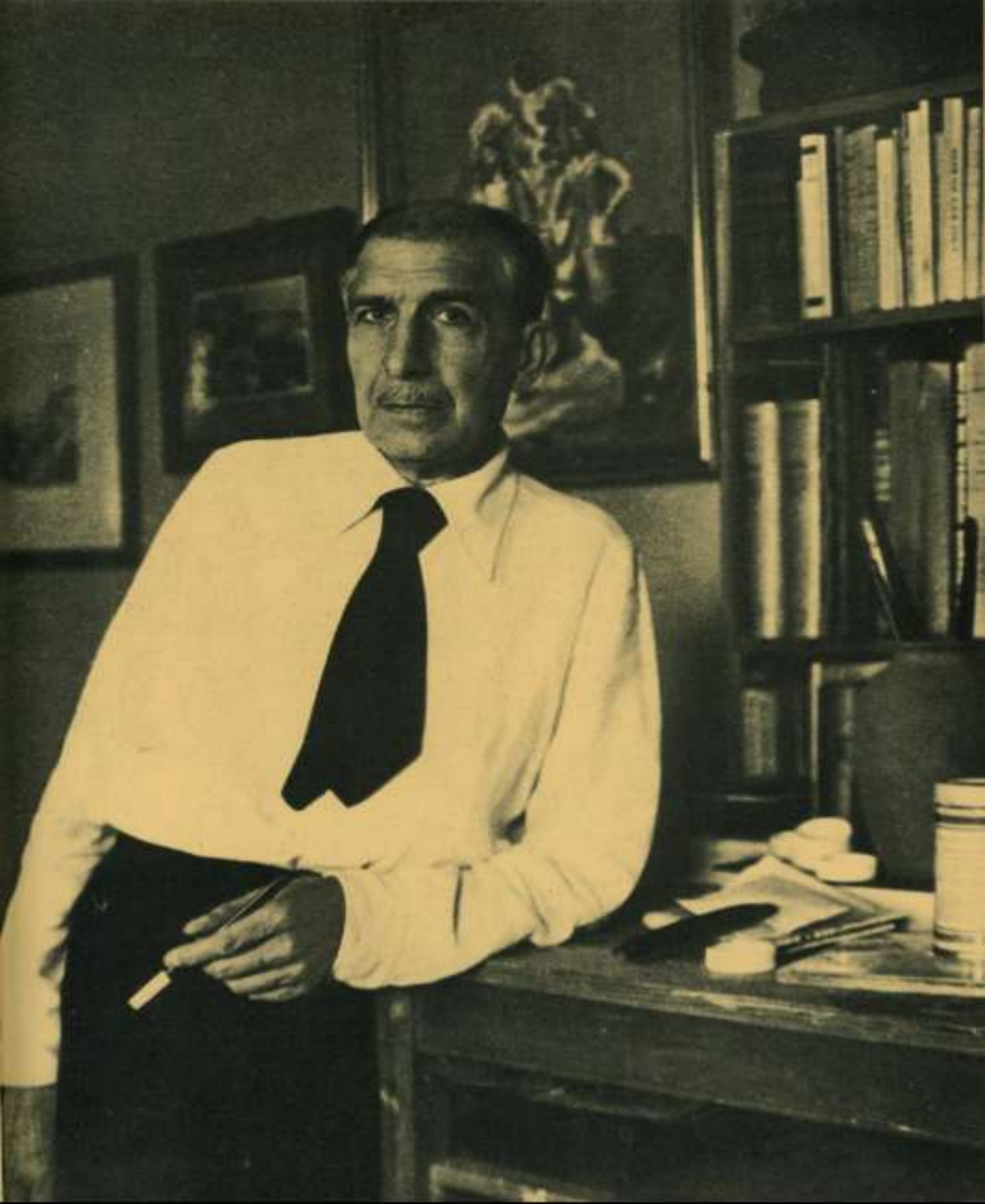
Debut als curssets de gravat i litografia que fa, des del 1934, a l'Escola de Paisatge d'Olot. Quan la guerra civil esclata, Nogués es queda a viure, amb Isabel Escalada, a la capital de la Garrotxa. Durant el terrible període, Nogués baixa molt poc a Barcelona.

1937

Il·lustracions per al *Bestiari* de Joan Oliver o «Pere Quart», editat a Sabadell a cura de la Conselleria o Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya. Aquest any és oficialment nomenat, pel conseller del Negociat (o com el designin) de Cultura de l'alt organisme, catedràtic de les tècniques d'aiguafort i litografia a l'escola on des de tant de temps professa. A les darreries de l'any, realització i edició dels famosos cinc exemplars o volums de les trenta litografies.

1938

Il·lustracions per a les antologies «L'humor a la Barcelona del vuit-cents» i «L'humor a la Barcelona del nou-cents», encarregades per la Generalitat, Conselleria de Cultura. La primera va ser editada per aquest organisme. La segona no va ser publicada, per l'Editorial Aymà, fins l'any 1955. Nogués pinta diversos quadres a l'oli. Per la seva infermetat, cal llegir, en una nota a la pàgina setanta del llibre de Ra-

fael Benet, com s'ho havia d'endegar Nogués davant el cavallet, almenys als seus últims temps. Són també molt instructives les consideracions de Benet sobre els colors de la «paleta» de Nogués, a la segona part de la mateixa nota.

1939

Potser ja de retorn a Barcelona, Nogués realitza nombrosos dibuixos, estudis preparatoris per a pintures a l'oli. Curios de tot, Nogués tenia, des de no sabem quan, un ninot antropomòrfic de ferro i filferro, de segur que ideat i dibuixat per ell mateix, que pot prendre quasi totes les posicions. Ara és al Museu d'Art Modern, donat per Isabel Escalada.

1940

Nogués pinta, dibuixa. Exposició a les Galeries Syra. Il·lustracions, no acabades, per a *El Patruïuelo*. Potser Nogués recordava, amb enyorança, a les acaballes de la seva fecunda vida, «El Tiberio», el rebombori d'«El rovell de l'ou», el París del 1903-1904, col·laboracions en innombrables exposicions i revistes i tantes i tantes altres coses i hores vistes i viscudes per un home artista de quasi seixanta-vuit anys, una part de les quals conten Joan Sacs i Rafael Benet en els seus llibres respectius.

1941

Vint-i-vuit de gener: mort de Xavier Nogués. Devia entrar en agonia el vespre del vint-i-set —i d'aquí el pseudo-tecord de Pilar Blanc, disposada avui a parlar a Agramunt— i morir en encetar-se la matinada següent, «a l'hora en què els malalts creixen en llur dolor». Causa immediata de la defunció, a la partida: miocarditis, o sigui que el cor en va tenir prou. El varen enterrar el dia vint-i-nou. Aquí comença la viduitat d'Isabel Escalada, fins al 1968. Per a la glòria pòstuma de Nogués, recordar, a més del que no cal repetir, l'Exposició a La Pinacoteca, amb cinquanta dibuixos —del vint-i-tres de setembre al sis d'octubre de 1944—, i «La obra de Xavier Nogués en la segona colecció Plandiura», detallada al catàleg de l'Exposició a la Sala Parés —del quinze al vint-i-set de febrer de 1964. A la portada del catàleg es reproduïx un bon bust-retrat de Nogués, en marbre, fet per Dunyach. Agraïem tota la informació complementària que se'ns faciliti i totes les esmenes a la nostra pseudo-erudició i a les faltes, equivocacions i inexactituds que hàgim sofert. El tedi provocat és del tot nostre i, lamentant-ho molt, irremediable, sense adob.

Salvador Espriu

Barcelona, agost de 1978.

Dibuix per a un anunci.

SUMARI

Notes sobre Xavier Nogués	9
Dues cartes de Joan Salvat-Papasseit a Xavier Nogués	27
Deu cartes de Xavier Nogués a Isabel Marina Escalada	33
Petit tractat de litografia	45
Les trenta litografies contingudes a cada un dels cinc àlbums de 1937	49
<ul style="list-style-type: none"> I <i>Tres cavallers.</i> II <i>Un «guro».</i> III <i>Caçador de lleons.</i> IV <i>La pipa.</i> V <i>Home actiu amb garrot.</i> VI <i>Encantada.</i> VII <i>Milhomes.</i> VIII <i>Conversa.</i> IX <i>Excuses.</i> X <i>Cafè, copa i «guro».</i> XI <i>Declaració d'amor.</i> XII <i>Afeccionat al treball.</i> XIII <i>Dos cavallers i un gos.</i> XIV <i>Fredalíc.</i> XV <i>Espannocell.</i> XVI <i>Home i gos.</i> XVII <i>Ensupit.</i> XVIII <i>Un cavaller i dos que fugen.</i> XIX <i>Dos matrimoniis.</i> XX <i>Felicitat.</i> XXI <i>Home apuntalat a l'arbre.</i> XXII <i>Caçador de guries.</i> XXIII <i>Domador d'ocells.</i> XXIV <i>Batalha de l'an de boum.</i> XXV <i>Precaució.</i> XXVI <i>Dur de pelar.</i> XXVII <i>Un cavaller al tros.</i> XXVIII <i>Viajam.</i> XXIX <i>Matrimoni de bracet.</i> XXX <i>Descans.</i> 	
Setze variants	80
<ul style="list-style-type: none"> XXXI <i>Dos cavallers i un que fug.</i> XXXII <i>Dot cavallers.</i> XXXIII <i>Caçador de lleons.</i> XXXIV <i>Caçador de lleons.</i> XXXV <i>Milhomes.</i> XXXVI <i>Afeccionat al treball.</i> XXXVII <i>Felicitat.</i> XXXVIII <i>Ensupit.</i> XXXIX <i>Un cavaller i dos que fugen.</i> XI <i>Encantada.</i> XLI <i>Dur de pelar.</i> XLII <i>Matrimoni de bracet.</i> XLIII <i>Dot cavallers i un gos.</i> XLIV <i>La pipa.</i> XLV <i>Home i gos.</i> XLVI <i>Conversa.</i> 	
Síntesi biogràfica	97

Variants de la lettre X. Dibuix.

BIBLIOTECA DE CATALUNYA

1001705187

BIBLIOTECA DE CATALUNYA
D-CJ1

ISBN 1001705187

ISSN _____

Dep. 2007-4-922

Departament de Cultura
Generalitat de Catalunya

